

The Holy See

MULIERIS DIGNITATEM

II. János Pál pápa apostoli levele
a nő méltóságáról és hivatásáról
1988. augusztus 15.

I. BEVEZETÉS

1. Az idők jele a Mária-évben
2. Mária, a Szentírás asszonya

II. ASSZONY – ISTEN ANYJA

3. Közösség Istennel
4. Theotokosz
5. „ Neki szolgálni uralkodás”

III. ISTEN KÉPMÁSA ÉS HASONLATOSSÁGA

6. A Teremtés könyve
7. Személy – közösség – ajándék
8. A Szentírás antropomorf nyelve

IV. ÉVA – MÁRIA

9. A kezdet és a bűn
10. Uralkodni fog rajtad
11. Az ősevangélium

V. JÉZUS KRISZTUS

12. „ Csodálkoztak azon, hogy asszonnyal beszélget”
13. Asszonyok az evangéliumban
14. A házasságtörésen ért asszony
15. Az evangéliumi üzenet őrzői
16. A föltámadás első tanúi

VI. ANYASÁG – SZÜZESSÉG

17. Az asszony hivatásának két dimenziója
18. Az anyaság
19. Az anyaság viszonya a szövetséghez
20. Szüzesség a mennyek országáért
21. A Lélek szerinti anyaság
22. „ Fiaim, újra a szülés fájdalmait szenvedem értetek!”

VII. AZ EGYHÁZ – KRISZTUS JEGYESE

23. A nagy misztérium
24. Evangeliumi újdonság
25. A „nagy misztérium” szimbolikus értelmezése
26. Az Eucharisztia
27. A menyasszony odaadása

VIII. DE KÖZÜLÜK LEGNAGYOBB A SZERETET

28. Szemben a változásokkal
29. Az asszony méltósága és a szeretet rendje
30. Küldetéstudat

IX. BEFEJEZÉS

31. „ Ha ismernéd Isten ajándékát!”

I. BEVEZETÉS

Az idők jele a Mária-évben

1. Az asszony méltóságát és hivatását a vele állandóan foglalkozó emberi és keresztény gondolkodás az utóbbi években igen nagy jelentőségűvé tette. Ezt igazolják többek között az *egyházi tanítóhivatal megnyilatkozásai*, melyekre a *II. Vatikáni Zsinat* ismételten hivatkozott, és a zsinati zárónyilatkozat: „Közeledik az óra, sőt már itt is van, amelyben a nő hivatása teljesen föltárul, az óra, melyben a nő a társadalomban eddig soha el nem ért befolyásra, kisugárzásra tesz szert. Ezért most, amikor az emberiség olyan mélyreható változáson megy át, az evangéliumi lelkületű nők sokban segíthetik az embereket, hogy el ne csüggedjenek.”^[1] E szavak tömören összefoglalják azt az üzenetet, melyet a zsinat már kifejtett, elsősorban a *Gaudium et Spes* pasztorális konstitúcióban^[2] és a laikusok apostolkodásáról szóló *Apostolicam actuositatem* dekrétumban.^[3]

Ilyen állásfoglalással már a zsinat előtti időkben is találkozunk, például *XII. Pius* pápa több beszédében^[4] és *XXIII. János Pacem in Terris* enciklikájában.^[5] A zsinat után elődöm, *VI. Pál* „az

idők e jelének” jelentőségét juttatta kifejezésre, amikor egyházdoktori rangra emelte Jézusról nevezett Szent Terézt és Sziénai Szent Katalint,[6] sőt az 1971. évi püspöki szinódus kérésére külön bizottságot állított föl „*a nő méltóságának és felelősségének igaz fejlődése*” vizsgálatára.[7] VI. Pál egyik beszédében többek között ezt mondta: „A keresztény vallásban ugyanis, sokkal inkább, mint bármely másokban, a nőnek már kezdettől fogva sajátos méltósága van, erről az Újszövetség nem kevés és nem jelentéktelen módon tanúskodik ...; nyilvánvaló, hogy a nő a kereszténység struktúrájának olyan jelentős, élő és hatékony része, hogy talán még ki sem bontakozhatott az összes benne rejlő képesség”.[8]

A legutóbbi püspöki szinódus, mely 1987 októberében tárgyalta „*A laikusok meghívása és küldetése az Egyházban és a világban, húsz esztendővel a II. Vatikáni Zsinat után*” kérdést, újból foglalkozott a nő méltóságával és hivatásával. A szinódusi atyák többek között kérték azoknak az antropológiai és teológiai alapkérdéseknek a mélyebb elemzését, melyek szükségesek az ember, a férfi és a nő, méltóságával kapcsolatos problémák megoldásához. Ehhez meg kell ismerni a Teremtő tervének indítékát és következményeit, mely szerint az ember mindig és csak mint nő vagy férfi létezik. Csak ezeknek az alapvető kérdéseknek az ismeretében, amelyek segítségével mélyen tudják értelmezni a nő méltóságát és hivatását, lehet egyáltalán a nő tevékeny helyét meghatározni az egyházban és a társadalomban.

Ezzel akarok foglalkozni ebben a dokumentumban. Ez a szinódus utáni apostoli buzdítás lelkipásztori jellegű javaslatokat terjeszt elő a nő helyzetéről az Egyházban és a társadalomban, melyről a szinódusi atyák – meghallgatván különböző világrészek részegyházaiból jött laikus férfiak és nők véleményét – komoly észrevételeket fogalmaztak meg.

Mária, a Szentírás asszonya

2. Az utolsó szinódus a *Mária-év folyamán* ülésezett, és ez új lendületet adott e téma tárgyalására, miként az kitűnik a *Redemptoris Mater* enciklikából is.[9] Ez az enciklika kifejti és aktualizálja a *Lumen Gentium* VIII. fejezetét, melynek a címe is kifejező: „*Isten anyja, a Boldogságos Szűz Mária Krisztus és az Egyház misztériumában*”. Mária – a Szentírás „asszonya”[10] – a legbensőbb módon kapcsolódik Jézus üdvözítő misztériumához, és ezért sajátos módon jelen van az Egyház misztériumában is. Mivel az „Egyház Krisztusban mintegy szentsége, azaz jele és eszköze az Istennel való bensőséges egyesülésnek és az egész emberi nem egységének”,[11] Isten Anyjának eme sajátos jelenléte az Egyház misztériumában arra indít, hogy gondoljuk meg azt az *egyedülálló kapcsolatot, mely ezen „asszony” és az egész emberi család között fennáll*. Itt mindenkiről szó van, az egész emberi nem minden fiáról és leányáról, akiben a nemzedékek során megvalósult az emberiségnek az az alapvető öröksége, mely a szentírás „kezdet” misztériumához fűződik:[12] „Isten az embert saját a képmására teremtette; férfiak és nők teremtette őket”.[13]

Ez az *emberről, férfiról és nőről szóló örök igazság* – amely tapasztalat alapján mindenki előtt

nyilvánvaló – egyidejűleg *olyan „misztérium”, amely „csak a megtestesült Ige misztériumában világosodik meg igazán ...* Krisztus megmutatja az embernek magát az embert, és föltárja előtte nagyszerű hivatását” – tanítja a zsinat.[14] Nemde ebben a „megmutatni az embernek magát az embert” kifejezésben kell megtalálnunk annak az „asszonynak” a sajátos helyét, aki Krisztus anyja volt? *Krisztus üzenete*, melyet az Evangéliumok tartalmaznak, s melynek háttere az egész Szentírás, az Ó- és Újszövetség, nemde sokat mondhat az Egyháznak és az emberiségnek a nő méltóságáról és hivatásáról?

Pontosan ez a témája ennek a dokumentumnak, amely jellegénél fogva illeszkedik a Mária-évbe, amikor a Krisztus születése utáni második évezred a harmadikba fordul. Úgy vélem, ezt a szöveget legjobb lesz egy *elmélkedés* formájában és annak stílusában megírni.

II.

ASSZONY – ISTEN ANYJA

Közösség Istennel

3. „Amikor elérkezett az idők teljessége, *Isten elküldte Fiát, aki asszonytól született.*” Szent Pál a *Galatákhoz írt levelének*[15] e szavaival kapcsolja össze azokat az időpontokat, melyek lényegében határozzák meg „az Istenben előre elhatározott”[16] misztérium teljesedését. A Fiú, az Atyával egylényegű Ige emberként születik egy asszonytól, amikor „elérkezik az idők teljessége”. Ez az esemény vezet a földön élő ember – üdvtörténetként felfogott – történetének fordulópontjához. Nagyon kifejező, hogy az apostol Krisztus anyját nem a saját nevéen Máriának, hanem „asszony”-nak nevezi: ami összecseng a protoevangélium szavaival a *Teremtés könyvében*. [17] Pontosán ez az „asszony” van jelen abban a legfontosabb, üdvöt hozó eseményben, mely meghatározza az „idők teljességét”: ez az esemény benne és általa történik.

Így kezdődött ez a *legfontosabb esemény, az üdvtörténet fordulata, az Úr pászkája*. Talán hasznos elgondolkodni erről az eseményről az ember legtágabb értelemben vett lelki történetéből indulva ki, ahogyan az a világ különböző vallásaiban kifejeződik. A Zsinat szavaira hivatkozunk: „Az emberek a különböző vallásoktól várnak választ az emberi lét rejtélyeire, melyek, ma épp úgy, mint régen, a szíve mélyén nyugtalanítják az embert: mi az ember? Mi az élet értelme és célja? Mi a jó és mi a bűn? Honnan ered a szenvedés és mi a célja? Melyik út vezet az igaz boldogsághoz? Mi a halál, az ítélet és a halál utáni megfizetés? S végül mi az a végső és kimondhatatlan misztérium, mely átöleli létünket, melyből eredünk, s mely felé tartunk?”[18] „A népeknél a legősibb koroktól fogva napjainkig megtalálható annak a titokzatos erőnek bizonyos észlelése, mely jelen van a dolgok folyamatában és az emberi élet eseményeiben, sőt, olykor ismernek egy Legfőbb Lényt, s még Atyát is.”[19]

E tágas háttér előtt, mely szemünk elé állítja az emberi szellem Istent – olykor szinte

„tapogatózva”[20] – kereső vágyait, az „idők teljessége”, melyről Szent Pál szól levelében, *magának Istennek a választát* szemlélteti, „akiben élünk, mozgunk és vagyunk”. [21] Itt Isten az, aki „több alkalommal és többféle módon szólt őseinkhez a próféták útján. Ebben a végső korszakban a Fia által beszélt hozzánk”. [22] Ennek az Atyával egyként és emberként „asszonytól” született Fiúnak a küldése *a csúcspontja annak a kinyilatkoztatásnak, melyet Isten az emberi nemnek önmagáról adott*. Ez a kinyilatkoztatás *üdvözítő természetű*, [23] amint azt más helyütt a Zsinat tanítja: „Istennek a maga jóságában és bölcsességében úgy tetszett, hogy kinyilatkoztassa önmagát, és tudunkra adja akaratának szent titkát, [24] mely szerint az embereknek Jézus Krisztus, a megtestesült Ige által a Szentlélekben útjuk nyílik az Atyához, és az isteni természet részesei lesznek.” [25]

Ennek az üdvözítő eseménynek a középpontjában egy asszony áll. [26] A kinyilatkoztatás, mellyel Isten – aki kifürkészhetetlen egység a Háromságban – megmutatkozik, már az angyali üdvözlétkor körvonalazódik. „Méhedben fogansz, fiút szülsz, és Jézusnak fogod elnevezni. Fiad nagy lesz, és a Magasságbeli Fiának fogják hívni.” – „Hogyan válik ez valóra, amikor férfit nem ismerek?” – „A Szentlélek száll rád s a Magasságbeli ereje borít be árnyékával. Ezért a születendő Szentet is az Isten Fiának fogják hívni ..., mert Istennél semmi sem lehetetlen”. [27]

Könnyű elgondolkodni erről az eseményről *Izrael* – a választott nép, melynek Mária a leánya – *történetének* szempontjából, de ugyancsak nem nehéz elgondolkodni mindazoknak az utaknak szempontjából sem, melyeken az ember kezdettől keresi a választ alapvető, döntő és nyomasztó kérdéseire. Az angyali üdvözlétkor Názáretben nemde kezdete annak a válasznak, „*amelyben maga az Isten siet a nyugtalan emberi szívhez?*” [28] Itt nem csupán egy igazság szóbeli kinyilatkoztatásáról, hanem e válasz által valójában „a testté lett Igéről” van szó. [29] Így Mária olyan *kapcsolatot talált Istennel*, amely meghaladja az emberi szellem minden várakozását, s főként a választott nép leányainak várakozását, akik az ígéretek alapján remélhették, hogy egyikőjük egy napon a Messiás anyjává lesz. Melyikük sejthette volna, hogy az ígért Messiás „a Magasságbeli Fia” lesz?

Az Ószövetség monoteista hite szerint erre még gondolni sem lehetett. Mária egyedül az őt beárnyékoló Szentlélek erejéből fogadhatta azt, ami „ami az embereknél lehetetlen, de Istennél lehetséges”. [30]

Theotokosz

4. Az „idők teljessége” így föltárta az „asszony” rendkívüli méltóságát. E méltóság egyrészt föltárja a *Jézus Krisztusban az Istennel való kapcsolatra* fölemelést, mely minden ember végső célja itt a földön és az örökkévalóságban. Ebből a szempontból „az asszony” az egész emberi nem képviselője és őstípusa: annak az *emberi természetnek a képviselője*, mely sajátja minden embernek, férfiaknak is, nőknek is. Másrészt viszont a názáreti esemény föltárja az élő Istennel való kapcsolatnak egy olyan formáját, *mely egyedül „az asszonynak” lehet sajátja, tudniillik az*

anya és fiú kapcsolatát. A Názáreti Szűz ugyanis Isten anyja lesz.

Ezt az igazságot, melyet a kereszténység kezdettől fogva elfogadott, az efezusi zsinat (431) ünnepélyesen kihirdette.[31] E zsinat Nesztoriosz tanításával szemben – ki Máriát csupán az ember Jézus anyjának vallotta – kiemelte Szűz Mária anyaságának lényegi tartalmát. Mária az angyali üdvözléskor, amint kimondta válaszát – „legyen nekem” –, fiút fogant, aki Isten Fia, az Atyával egylényegű. Valóban *Isten anyja* tehát, *mert az anyaság az egész személyre vonatkozik*, nem csupán a testre, sem pedig az emberi „természetre”. Így a „*Theotokosz*” – Isten Anyja – név annak az Istennel való kapcsolatnak a neve lett, melyben Szűz Mária részesült.

Isten Anyjának különleges kapcsolata Istennel, mely a legjobban valósítja meg a – minden embert (fiút a Fiúban) az Atyával való kapcsolatra rendelő – természetfölötti eleve elrendelést, merő kegyelem, és mint ilyen *a Szentlélek ajándéka*. Ugyanakkor a hit válaszával Mária kifejezi a maga szabad akaratát, s ezáltal a maga női részvételét a megtestesülés eseményében. „Igen”-je által Mária valóságos alanya lett annak az Istennel való kapcsolatnak, mely az Atyával egylényegű Ige megtestesülésének misztériumában valósult meg. Isten egész hatása az emberi történelemben mindig megőrzi az ember szabad akaratát. Ez történt Názáretben is az angyali üdvözléskor.

„Neki szolgálni uralkodás”

5. Ez az esemény *személyek között* történt, azaz párbeszéd volt. Egészen csak akkor értjük meg, ha az angyal Máriával folytatott beszélgetését a „kegyelemmel teljes” üdvözlés keretébe foglaljuk. Az egész dialógus[32] föltárja az esemény mozzanatát, amely *természetfölötti és karizmatikus* (kecharitómené). De a kegyelem, azaz Isten természetfölötti cselekedete, sohasem zárja ki a természetet, hanem fölemeli és nemesíti. Ezért a „*kegyelemnek az a teljessége*”, melyet a Názáreti Szűz leendő „Theotokosz” voltára tekintettel kapott, *egyúttal a teljessége és tökéletessége mindannak, „ami a nőnek sajátja”, ami jellegzetesen „nőies*”. Itt találjuk meg bizonyos módon a nő személyes méltóságának csúcspontját és ősmintáját.

Amikor Mária az égi küldött szavaira azzal válaszol, hogy „legyen nekem a te igéd szerint”, ő, a „kegyelemmel teljes” ki óhajtja fejezni a neki kinyilatkoztatott ajándékkal való kapcsolatát: „*Íme, az Úr szolgáló leánya*”. [33] E kijelentést nem szabad mély értelmétől megfosztani, sem leszűkíteni azzal, hogy álnokul kiszakítjuk az esemény teljes összefüggéséből és az Istentről és az emberről kinyilatkoztatott igazság egészéből. Az „Úr szolgáló leánya” kifejezésből kitűnik: Mária teljesen tudatában van annak, hogy Istenhez viszonyítva teremtmény. Mégis a „szolgáló leány” szó az angyallal folytatott dialógus végéről bevonul az anya és fia egész történetének távlatába. Valójában ez a *Fiú*, aki a „Magasságbeli” igaz és egylényegű Fia, gyakran, sőt olykor küldetése csúcán kijelenti önmagáról: „Az Emberfia nem azért jött, hogy neki szolgáljanak, hanem hogy ő szolgáljon”. [34]

Jézus mindig tudatában volt annak, hogy ő „az Úr szolgálója” Izaiás próféciája szerint,[35] mely az ő

messiási küldetésének lényegét foglalja magában: tudniillik, hogy ő a világ Megváltója. *Mária* – a fiával való kapcsolata révén, akit „az Atya a világba küldött, hogy üdvözüljön általa a világ”^[36] – istenanyaságának első pillanatától *Krisztus messiási szolgálatához kapcsolódik*.^[37] És maga ez a szolgálat az Ő országának alapja, amelyben „a szolgálat uralkodás”.^[38] Krisztus, „az Úr Szolgája” minden ember számára ki fogja nyilvánítani a királyi szolgálat méltóságát, amelyhez szorosan kapcsolódik minden ember hivatása.

Így tehát az asszonyt, Isten Anyját szemlélve kezdhetjük el a legalkalmasabb módon ezt a Mária-évről szóló elmélkedést. *Ez a tény meghatározza az asszony méltóságáról és hivatásáról szóló elmélkedés lényeges szempontját.* Semmit sem gondolhatunk, mondhatunk vagy tehetünk az asszony méltóságával és hivatásával kapcsolatban, ha ettől a szemponttól a gondolat, a szív és a cselekedetek elszakadnak. Minden ember méltósága és a neki megfelelő hivatása végső értelmét *az Istennel való kapcsolatból* kapja. *Mária* – a Szentírás Asszonya – a legtökéletesebb példája ennek a méltóságnak és hivatásnak. Az ember – akár férfi, akár asszony –, mivel Isten képére és hasonlatosságára van teremtve, nem valósíthatja meg önmagát eme képmás és hasonlatosság mértékén kívül.

III.

ISTEN KÉPMÁSA ÉS HASONLATOSSÁGA

A Teremtés könyve

6. Vissza kell térnünk a szentírási kezdethez, ahol az emberről mint „Isten képmásáról és hasonlatosságáról” szóló kinyilatkoztatott igazság minden *keresztény antropológia változhatatlan alaptétele*.^[39] „Isten megteremtette az embert a maga képmására; Isten képmására teremtette őt; férfinak és nőnek teremtette őket”.^[40] Ez a rövid szentírási szöveg alapvető antropológiai igazságokat tartalmaz: az ember az összes teremtett dolog csúcsa a látható világban; az emberi nem, mely a férfiból és a nőből ered, fejezi be a teremtés egész művét; *mindketten, a férfi és asszony, egyformán emberi lények, mindkettő Isten képére teremtetett.* Ezt az ember számára oly lényeges Isten-hasonlóságot a férfi és az asszony mint hitvestársak és szülők utódaiknak továbbadják: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá”.^[41] A Teremtő rábízta a föld fölötti uralmat az emberi nemre, minden emberre, minden férfira és minden nőre, akik a közös eredetből nyerték méltóságukat és hivatásukat.

A Teremtés könyvében egy másik helyen is megtaláljuk az ember – a férfi és az asszony^[42] – teremtésének leírását, amelyre később visszatérünk. De már most meg kell állapítanunk, hogy a szentírási leírásból kitűnik: az ember személyes természetű. *Az ember, a férfi és az asszony, egyaránt személy,* hiszen mindketten a személyes Isten képére és hasonlatosságára lettek teremtve. Az ember azért hasonlít Istenre – másként, mint valamennyi élő, beleértve azokat is, melyek érzékekkel vannak felruházva –, mert az ember értelmes élőlény (*animal rationale*).^[43] E

sajátosság következtében tud a férfi és az asszony a látható világ többi teremtménye fölött uralkodni.[44]

Az ember teremtése másik leírásának[45] kifejezésmódja – ahogyan a férfi, s különösen az asszony teremtésének igazságát elmondja – más, bizonyos értelemben kevésbé világos; mondhatnánk, inkább elbeszélő és képszerű: a korabeli mítoszok nyelvére emlékeztető. A két történet között azonban nincs lényeges különbség. A második szöveg[46] segítséget ad, hogy a *Ter 1,27–28* tömör szövegét jól értelmezzük; segít, hogy mélyebben *megértsük az ember alapvető igazságát*, aki Isten képére és hasonlatosságára van teremtve mint férfi és mint asszony.

A *Teremtés könyvének* második leírása szerint[47] az asszonyt Isten a férfi egyik bordájából teremtette, és a férfi mellé állította mint másik személyt, mint beszélgető társat, mert az őt környező világban az élők között egyedül volt és nem akadt megfelelő „segítője”. Az így megteremtett nőt a férfi azonnal fölismeri mint „húst az ő húsából és csontot az ő csontjából”,[48] és ezért „asszonynak” nevezi. Ez a név a Szentírás nyelvén a férfival való lényeges azonosságot fejez ki: a férfi=*is*; az asszony=*issah*; amit a mai nyelvek általában nem tudnak visszaadni. (Lat. *Vocabitur virago – issah –*, quoniam de viro – *is* – *summota est haec*. „Asszony legyen a neve, mert a férfiból vétetett.”)[49]

A szentírási szöveg elegendő alapot ad, hogy az emberi természetet tekintve fölismerhető legyen a férfi és az asszony közötti lényeges egyenlőség.[50] Mindketten eredetüktől fogva – a körülöttük lévő élőlényektől eltérően – személyek. Az *asszony* egy másik személy a közös emberi természetben. Ők ketten kezdettől fogva egyek, és ez számolja föl az eredeti magányosságot, melyben „az ember semmiféle segítő társat sem talált, aki hasonló lett volna hozzá”. [51] Csak a munkában való segítségről volna itt szó, hogy uralhassa a földet?[52] Kétségtelenül elsősorban az életközösségről van itt szó, melynek révén a férj eggyé válhat a feleséggel, és így, „egy testté” válhat vele, elhagyván ezért „apját, anyját”. [53] A Szentírás leírása tehát a *házasság intézményéről* szól, melyet a férfi és az asszony teremtésével együtt Isten alapított mint az élet továbbadásának nélkülözhetetlen feltételét, amire a házasság és a hitvesi szeretet természete szerint rendeltetett: „Legyetek termékenyek, szaporodjatok, töltsétek be a földet és vonjátok uralmatok alá”. [54]

Személy – közösség – ajándék

7. Ha a *Teremtés könyvének* teljes leírását végig gondoljuk és azt az istenképiség és hasonlatosság igazságának fényénél értelmezzük,[55] *jobban megértjük, miben rejlik az ember személyes sajátossága*, melynél fogva a férfi és asszony – mindkettő egyaránt – hasonlít Istenre. Ugyanis Isten képmása minden ember, mint értelmes és szabad teremtmény, aki a gondolkodással és a szeretettel hasonlít hozzá. Olvassuk továbbá, hogy a férfi „egyedül” nem létezhet; [56] csak „a kettő egységében”, azaz *egy másik emberi személlyel együtt tud létezni*. Itt kölcsönös kapcsolatról van szó: a férfinak a nővel, és a nőnek a férfival való kapcsolatáról.

Személynek lenni az istenképiség alapján azt jelenti: kapcsolatban lenni, közösségben lenni egy másik „személlyel”. Ez előrejelzi azt a kinyilatkoztatást, amelyben a háromszemélyű egy Isten föltárja önmagát: az élő egységet az Atya, Fiú és Szentlélek közösségében.

A Szentírás könyvei kezdetben erről közvetlenül nem szólnak. Az egész Ószövetség elsősorban az egy és egyetlen Isten igazságát nyilatkoztatta ki.

Ebbe az Istenre vonatkozó alapigazságba szövi bele az Újszövetség Isten belső élete kifürkészhetetlen misztériumának kinyilatkoztatását. *Isten*, aki Krisztus által megengedi az embereknek, hogy megismerjék Őt, *egység a Háromságban*: egység a közösségben. Ebből új fény ragyog az emberben lévő Isten-hasonlatosságra, melyről a *Teremtés könyve* beszél. A férfinak és nőnek teremtett ember istenképisége nem azt jelenti csupán, hogy egyenként mindegyikük értelmes és szabad természete révén hasonlít Istenre; hanem azt is jelenti, hogy a közös emberi természetben a „kettő egységének” teremtett férfi és az asszony arra hivatott, hogy a szeretet közösségében éljen, és jelenítse meg a szeretet közösségét, mely Istenben van, melynek erejében a három Személy szereti egymást az egyetlen isteni élet bensőséges misztériumában. Az Atya, a Fiú és a Szentlélek egy Isten az isteni természet egysége szerint, de személyek a kifürkészhetetlen isteni vonatkozások miatt. Csak így érthető meg az az igazság, hogy Isten a szeretet önmagában.^[57]

A férfinak és nőnek teremtett ember *istenképisége és hasonlatossága* (a teremtmény és a Teremtő között állítható az analógia révén) kifejezi tehát a közös emberi természetben „kettő egységét” is. E „kettő egysége”, a személyek közösségének jele, *arra utal, hogy az ember teremtésébe bele van írva az isteni közösséggel (communio) való bizonyos hasonlóság is*. Ez a hasonlóság úgy van beléjük írva, mint a férfi és az asszony személyes sajátossága, s ugyanakkor mint feladatra szóló meghívás. Az istenképiségben és hasonlatosságban, melyet az emberi nem kezdettől fogva magában hord, van megalapozva az egész emberi „étosz”.^[58] Az Ó- és Újszövetség fejezi és fejti ki ezt az „étoszt”, melynek csúcsa *a szeretet parancsa*.^[59]

A „kettő egységében” a férfi és az asszony kezdettől fogva hivatást kapott nemcsak arra, hogy „egymás mellett” vagy „együtt”, hanem arra is, hogy *kölcsönösen egymásért létezzen*.

Így válik világossá annak a „segítségnek” az értelme, melyről a *Ter 2, 18–25* szól: „Alkotok neki *segítőtársat, aki hasonló hozzá*”. A szentírási összefüggés azt is megengedi, hogy ezt a következőképpen értsük: az asszonynak „segítenie” kell a férfit – s viszont a férfinak a nőt –, elsősorban azért, mert „emberi személyek”; s ez azt is lehetővé teszi számukra, hogy saját emberi természetük tartalmát egyre inkább megismerjék és megerősítsék. Ezen az alapon könnyen érthető: *két fél kölcsönös segítségéről van szó*. Az emberség személyek közötti közösséget jelent. A Teremtés Könyve^[60] azt sugallja, hogy ennek a meghívásnak az első és bizonyos értelemben a legfőbb dimenziója a házasság. Az ember egész földtörténelme e hivatás területén zajlik. Ebben a történelemben annak az elvnek alapján, hogy a személyek közösségében „egyiknek a másikért

kell” léteznie, kibontakozik és kiegészíti egymást az emberségben a „férfias” és a „nőies”: és ezt Isten akarja. A szentírási szövegek a Teremtés Könyvétől kezdve alkalmat adnak arra, hogy megtaláljuk újból az alapot, melyen az ember igazsága nyugszik: az emberi élet oly sok változása között a szilárd és rendíthetetlen alapot.

Ez az igazság hozzátartozik az *üdv történethez* is. Erről szól a II. Vatikáni Zsinat egyik fontos megállapítása. A *Gaudium et Spes* II. fejezetében, mely az emberek közösségével foglalkozik, ezt olvashatjuk: „Amikor az Úr Jézus az emberi észnek föl nem fogható távlatokat nyitva azért imádkozik az Atyához, hogy 'legyenek mindnyájan egyek..., amint mi egyek vagyunk',^[61] bizonyos hasonlóságot sejtet az isteni személyek egysége és Isten gyermekeinek igazságban és szeretetben élt egysége között. E hasonlóság rávilágít arra, hogy az ember – aki az egyetlen teremtmény a földön, akit Isten önmagáért akart – teljesen csak akkor találhat önmagára, ha őszintén elajándékozza magát.”^[62]

E szavakkal tárja föl a Zsinat az emberről mint férfiról és nőről szóló igazság tömör foglatát, amelyet már a *Teremtés könyvének* fejezetei körvonalaztak: ez a Szentírás és a keresztény antropológia fő struktúrája. Az ember – akár férfi, akár asszony – a látható világ *egyedüli teremtménye, akit a teremtő Isten „önmagáért akart”*: tehát személy. Személynek lenni annyit jelent: a tökéletességre törekedni (a Zsinat szövegében: „önmagára találni”), ami nem lehetséges, csak önmaga „*őszinte ajándékozása által*”. A személy e meghatározásának mintája maga Isten mint Háromság, mint Személyek közössége. Ha azt mondjuk, hogy az ember ennek az Istennek a képére és hasonlatosságára lett teremtve, ez ugyanaz, mint ha azt mondanánk: az ember arra van hivatva, hogy „másokért” legyen, hogy „ajándék” legyen.

Minden embernek, férfinak és nőnek egyaránt szól ez a meghívás, melyet sajátos tulajdonságuk szerint oldanak meg. Az asszony méltóságáról és hivatásáról szóló elmélkedésünkben *szükségszerűen ebből az emberi igazságból kell kiindulnunk*. Már a *Teremtés könyve* is látni engedi a személyek közötti kapcsolat jegyesi jellegét, s e területen nyilvánul meg az anyaság és a szüzesség igazsága, mint a női hivatás két sajátos módja, melyeket az isteni kinyilatkoztatás mutat be. E két mód a csúcsát akkor éri el, amikor eljön az idők teljessége,^[63] mégpedig a názáreti „asszony” alakjában: aki szűz és anya.

A Szentírás antropomorf nyelve

8. Az embernek Isten képére és hasonlatosságára való teremtése, melyről a Szentírás a kezdetén szól, *egy másik jelentést is hordoz*. Ez a tény ad alapot a szentírási kinyilatkoztatás olyan megértéséhez, hogy az 'Isten beszéde önmagáról'. Önmagáról beszélve „mind a prófétákban, mind a Fiúban,”^[64] aki emberré lett, Isten *emberi nyelven beszél*, emberi kifejezésekkel és képekkel. Ha e beszédmód antropomorf (emberszabású), ez azért van, mert az ember hasonló Istenhez: az ő képére és hasonlatosságára teremtetett. Ebből következően *Isten is bizonyos módon „hasonlít az emberhez”,* és e hasonlóság miatt ismerhetik meg Őt az emberek.

Ugyanakkor a Szentírás nyelve eléggé pontos ahhoz, hogy megmutassa a „hasonlóság” és „analógia” határait. Ugyanis a szentírási kinyilatkoztatás azt állítja, hogy ha igaz az ember „hasonlósága” Istenhez, *még inkább igaz a különbségük*, mely a mindenséget elválasztja a Teremtőtől.[65] Mert Isten a hasonlatosságára teremtett ember számára változatlanul az, aki „megközelíthetetlen fényben lakozik”:[66] lényege szerint „különböző”, „abszolút módon más”.

E megállapítást az analógia határaitól – az ember Istennel való hasonlatosságának korlátairól a szentírási nyelvben – akkor is szem előtt kell tartanunk, ha a Szentírásban (különösen az Ószövetségben) olyan *hasonlatokat találunk, melyek Istennek „férfias” vagy „nőies” jelleget tulajdonítanak*. Az ilyen hasonlatok közvetett módon igazolják, hogy mindkettő – mind a férfi, mind az asszony – Isten képmására lett teremtve. Ha akad a Teremtő és a teremtmény között hasonlóság, a Biblia magától értetődően olyan kifejezéseket használ, melyek hol „férfias”, hol „nőies” tulajdonságot mutatnak.

Bemutatunk néhány jellegzetes részletet *Izaiás* próféta könyvéből: „Így panaszkodott Sion: 'Elhagyott az Úr! Megfeledkezett rólam.' *De megfeledkezhet-e csecsemőjéről az asszony?* És megtagadhatja-e szeretetét méhe szülöttétől? S még ha meg is feledkeznék: én akkor sem feledkezem meg rólad.”[67] És másutt: „Mint a fiút, akit az anyja vigasztal, úgy vigasztallak meg én is titeket; Jeruzsálemben leltek vigasztalást!”[68] A *Zsoltárokban* is előfordul, hogy Istent gondoskodó anyához hasonlítja a zsoltáros: „Mint az elválasztott gyermek anyja ölében, mint az elválasztott, úgy van bennem a lelkem. Reméljen, Izrael, az Úrban.”[69] Különbözőhelyeken Isten népéről gondoskodó szeretetét az anyai szeretethez hasonlítja: az emberi nemet és különösen választott népét *Isten anyaként hordozta* méhében, fájdalommal szülte, nevelte és vigasztalta.[70] Az Isten szeretetét sok helyen mint egy férj vagy édesapa „férfias szeretetét”,[71] másutt mint egy anya „nőies” szeretetét ábrázolják.

A Szentírás Istenről antropomorf módon szóló beszédmódjának jellegzetessége közvetett utalás az Isten belső életéhez tartozó *örök nemzés misztériumára*. Ez a nemzés semmi esetre sem „férfiúi” vagy „női” tulajdonságú, mindenestül és teljesen isteni természetű. Ez a legszigorúbb formában szellemi nemzés, mert „Isten lélek”,[72] minden emberi – „női” vagy „férfiúi” – testi sajátosság nélkül. Így tehát *Istenben az „atyaság” is teljesen isteni*, mentes minden testi „férfiasságtól”, mely az emberi atyaságra jellemző. Ebben az értelemben szól az Ószövetség Istenről mint atyáról és fordul hozzá, mint atyához. Jézus Krisztus – aki „Abba-Atyá”-nak[73] szólította az Atyát, s a keresztyén imádság szabályaként állította ezt az igazságot evangéliuma élére – mint egyszülött és egylényegű Fiú ezt a testet és emberi természetet meghaladó, teljesen isteni atyaságot mutatta meg. Mint fiú beszélt, aki az Atyához az isteni nemzés örök misztériumával kapcsolódik; és azért beszélt, mert ugyanakkor szűz anyjának valóban emberi Fia volt.

Jóllehet az Ige örök nemzésének nem szabad emberi sajátosságokat tulajdonítani, sem az isteni atyaságnak nincsenek „férfias” testi vonásai, mégis Istenben kell keresnünk az emberi világ

mindenfajta „nemzésének” tökéletes *mintaképet*. Úgy tűnik, hasonló értelemben olvassuk az *Efezusi levélben*: „Ezért meghajtom térdemet az Atya előtt: tőle származik minden atyaság égen és földön”.^[74] Minden teremtményi „nemzés” első mintaképe az a nemzés, amely Istenben teljesen isteni, azaz lelki természetű. E tökéletes, nem teremtett mintaképhez hasonló minden „nemzés” a teremtett világban. Éppen ezért minden, ami az emberi nemzésben a férfinak vagy a nőnek sajátja, azaz az *emberi „atyaság” és „anyaság”,* hasonló, vagyis analóg az isteni „nemzéssel” és azzal az atyasággal, mely Istenben „egészen más”: teljesen szellemi és lényegét tekintve isteni. Ezzel szemben az emberi létrendben a nemzés „kettő egységének” a sajátja: mindketten „szülők”, tudniillik a férfi és az asszony egyaránt.

IV.

ÉVA – MÁRIA

A kezdet és a bűn

9. „Isten igazságban alkotta az embert, ő azonban története kezdetétől a Gonosz sugallatára visszaélt szabadságával, szembeszállt Istenével, és nélküle akarta elérni célját.”^[75] Ezekkel a szavakkal emlékezik a legutóbbi zsinat *a bűnről* – főként az első bűnről, az „eredendő” bűnről – szóló kinyilatkoztatott igazságról. A szentírási „kezdet” – a világ teremtése és az ember teremtése a világban – magába foglalja egyúttal az *e bűnről szóló igazságot* is, melyet az ember „kezdeté” bűnének is nevezhetünk a földön. Jóllehet a *Teremtés könyvének* leírása, miként az ember férfinak és nőnek teremtése,^[76] formája szerint képszerű elbeszélés, mégis föltárja azt, amit „a bűn misztériumának” vagy még teljesebben „a gonosz misztériumának” nevezünk Isten teremtett „világában”.

Nem szólhatunk „a bűn misztériumáról”, ha nem vesszük tekintetbe az „Isten-kép és - hasonlatosság”-ról szóló igazság teljességét, mely a szentírási antropológia alapja. Ez az igazság a teremtést úgy mutatja be, mint a Teremtő különleges ajándékát, mely nem csupán az embernek – a férfinak és az asszonynak – a teremtett világban viselt lényegi méltóságának alapját és forrását foglalja magában, hanem *mindkettőjük meghívásának kezdetét is, hogy részesei legyenek Isten benső életének*. A kinyilatkoztatás fényében a *teremtés az üdvtörténet kezdete*. Pontosan itt, a kezdetnél lép be a bűn, mint ellenkezés és tagadás.

Paradoxonként állíthatjuk, hogy a *Teremtés könyvében*^[77] a bűn leírása megerősíti az ember Isten képére és hasonlatosságára teremtettségének igazságát; tudniillik a szabad akaratot, mellyel az ember tudja a jót választani, de vissza is élhet vele, Isten akarata ellenére a rosszat választva. A bűn azonban lényege szerint tagadása Istennek, aki Teremtő az emberhez viszonyítva, és annak, amit Isten az ember számára a kezdettől fogva örökre akart. Megteremtven a férfit és a nőt a maga képére és hasonlatosságára, Isten a jó teljességét akarja nekik, azaz a saját életében való közösségből fakadó természetfölötti boldogságot. A bűnt elkövetve *az ember visszautasítja ezt az*

ajándékot, s ugyanakkor ő maga akar olyan lenni, „mint az Isten, jónak és rossznak tudója”,^[78] tudniillik Istentől, a maga Teremtőjétől függetlenül döntvén a jó és a rossz kérdésében. Az eredendő bűnnek emberi mértéke van, belső indoka az ember szabad akaratában rejlik, ugyanakkor van valami „ördögi” vonása,^[79] amint azt a *Teremtés könyve* kiemeli.^[80] A bűn megtöri az eredeti egységet, melynek az ember az igazság eredeti állapotában örvendhetett: az Istennel való egységet, aki minden benső személyi egység forrása; megtöri a kölcsönös kapcsolatot, a személyes közösséget (*communio personarum*) a férfi és az asszony között, és végül a környezettel, a természettel való egységet is.

A Szentírás a *Teremtés könyvében*^[81] úgy írja le az első bűnt, hogy bizonyos módon kiosztja benne az asszony és a férfi szerepét. Erre hivatkozik olykor a Szentírás egyes helyeken, mint például Szent Pál Timóteushoz írt levelében: „A teremtésben is Ádám volt az első, Éva utána következett; Ádámot nem vezették félre, de az asszony hagyta, hogy félrevezessék, s bűnbe esett”.^[82] Kétségtelen azonban, hogy e szereposztástól függetlenül a Szentírás elbeszélése szerint az *az első bűn az ember bűne volt*, akit Isten férfinak és nőnek teremtett. Az őszülők bűne volt, amelyhez kapcsolódik az öröklődés is. Ilyen értelemben nevezzük „áteredő bűnnek”.

Ezt a bűnt – miként már mondtuk – *teljes egészében nem érthetjük meg anélkül, hogy az Isten képére és hasonlatosságára* – férfivá és nővé – *teremtett ember misztériumát ne idéznénk föl*. Ily módon érthetjük meg annak az Istentől való „különbözőségnek” a misztériumát, ami a bűn lényege, és ami megjelenik a jelen világ története rosszaságában, annak Istentől való „különbözőségében”, hiszen „egyedül Isten jó”,^[83] ő a jóság teljessége. A bűn „különbözősége” Istentől, aki maga a szentség, föltételezi a korábbi „hasonlóságot” a szabadság, a szabad akarat területén; ezért elmondható, hogy a bűnben rejlő „különbözőség” még drámaibb és még fájdalmasabb. Azt is hozzá kell tennünk, hogy Istent mint teremtőt és atyát érinti, „sérti”, mégpedig az emberre vonatkozó örök terve szerinti ajándékozás mélyén sérti.

Ugyanakkor *az embert is – férfit és nőt egyaránt* – *érinti a bűn rosszasága, melynek ő az elkövetője*. A Szentírás szövege ezt azokkal a szavakkal mutatja be, melyek világosan leírják az ember új állapotát a teremtett világban. Bemutatja elsősorban a verejtékes munkát, mellyel az ember előteremti a megélhetéséhez szükséges javait,^[84] szól továbbá a nagy fájdalomról, mellyel az asszony gyermekeit szüli.^[85] Mindezt végül betetőzi a szükségszerű halál, mely véget vet a földön az ember életének. Ilyen formában mint por „az ember visszatér a földbe, melyből vétetett”: „porból vagy és visszatérsz a porba”.^[86]

E szavak nemzedékről nemzedékre igazolódnak. Nem azt jelentik, hogy a bűn eltörölte az *emberben* – férfiban és nőben – *az Isten képmását és a hasonlatosságot*, hanem, hogy e képmás „elhomályosult”^[87] és bizonyos mértékben „eltorzult”. A bűn lealacsonyítja az embert, amint azt a II. Vatikáni Zsinat mondja.^[88] Ha az ember személyes természete miatt képmása Istennek és hasonló hozzá, akkor nagysága és méltósága az Istennel való szövetségben áll, a vele való kapcsolatban, s arra az alapvető egységre törekedve, mely magához a teremtés misztériumához

tartozik. Ez az egység megfelel minden értelemmel bíró teremtmény legmélyebb igazságának, főleg az ember igazságának, aki az összes teremtmény közül kezdettől fogva kiemeltetett Isten örök kiválasztása által Jézusban: „Krisztusban kiválasztott minket a világ teremtése előtt ..., szeretetből eleve arra rendelt bennünket, hogy Jézus Krisztus által – akarata szerint – gyermekeivé legyünk”.^[89] A Szentírás tanítása alapján mondhatjuk, hogy ez az eleve kiválasztás minden egyes emberi személyt érint, férfiakat és nőket kivétel nélkül.

Uralkodni fog rajtad

10. A bibliai leírás körvonalazza az ember bűne következményeinek igazságát, és bemutatja a *férfi és az asszony közötti* eredeti, személyi méltóságuknak megfelelő kapcsolat sérülését. Az ember, akár férfi, akár asszony, személy, és így „az egyetlen teremtmény, melyet Isten önmagáért akart itt a földön”; ugyanakkor ez az egyetlen és meg nem ismételt teremtmény „nem található meg önmagát, csak akkor, ha őszintén és teljesen átadja önmagát”.^[90] Itt kezdődött „a személyi közösség”, a „kettő egysége”, amelyben kifejezésre jutott a férfi és az asszony személyi méltósága. Ha tehát a szentírási elbeszélésben az asszonyhoz intézett szavakat olvassuk: „*Vágyakozni fogsz férjed után, ő pedig uralkodni fog rajtad*”,^[91] fölfedezhetjük a törést és a veszélyeztetettséget a „kettő egységében”, amely megfelel mindkettőjükben az Isten-hasonlóság méltóságának. Ez a veszélyeztetettség a nőre nézve súlyosabb. Az őszinte önátadás és a másikért való élet ugyanis uralkodás alá kerül: a férfi az asszony *ura* lesz! Ez az „uralkodás” jelzi annak az *alapvető egyenlőségnek* a megzavarását és *gyengítését*, melyet a férfi és az asszony „a kettő egységében” birtokolt: és ez elsősorban az asszony kára, mert csak a két személy méltóságából eredő egyenlőség adja a „*communio personarum*”-ot (a személyek egységes közösségét) és annak folytonosságát. De ha ennek a teremtő Istentől jogként és ajándékba kapott egyenlőségnek a sérülése károsítja a nőt, akkor kisebbiti a férfi méltóságát is. Ezzel pedig az ember „*éthosának*” nagyon érzékeny pontját érintjük, amit a Teremtő már kezdetben, a teremtéskor belevéselt mindkettőbe azzal, hogy saját képére és hasonlatosságára alkotta őket.

A *Teremtés könyvének*^[92] e kijelentése nagyon jelentős és súlyos. Rámutat a férfi és az asszony kölcsönös kapcsolatára a *házasságban*. Jegyesi szeretet állapotában fakadó vágyakozásról van szó, melynek következtében az asszony „őszinte odaadására” a férfi hasonló „önátadással” és beteljesedéssel válaszol. Mindketten – s főleg az asszony – csak ennek az elvnek az alapján tudják megtalálni önmagukat, mint „a kettő igaz egységét” a személyi méltóságuknak megfelelően. A házassági kötelék megköveteli mindkettőjük igazán szubjektív személyes természetének tiszteletben tartását és tökéletességét. *Az asszony nem lehet a férfiúi „birtoklás” és „uralom” „tárgya”*. A Szentírás szavai azonban közvetlenül az áteredő bűnről, s annak a férfira és nőre vonatkozó következményeiről szólnak. Ők ketten ugyanis, akiket a bűnös természet öröksége terhel, állandóan magukban hordják a „bűn taplóját” (lat. *fomes peccati*), azaz a hajlandóságot az ember értelmes természetének és személyi méltóságának megfelelő erkölcsi rend megsértésére. Ezt a hajlamot bizonyítja a hármasság (lat. *concupiscentia*), melyet az Apostol a szemek kívánsága, a test kívánsága és az élet kevélységeként különböztet meg.^[93] A *Teremtés*

könyvének idézett szavai mutatják, hogy ez a hármasság mint a „bűn taplója” miként fogja átalakítani a férfi és az asszony kapcsolatát.

Az idézett szavak közvetlenül a házasságra vonatkoznak, de közvetve a *társas együttélés különböző területeit* is érintik: mindazokat a körülményeket, melyekben az asszony károsodik vagy hátrányos megkülönböztetést szenved csupán azért, mert asszony. Az ember mint férfi és asszony teremtésének kinyilatkoztatott igazsága a fő érv minden olyan szituáció ellen, ami – tekintettel arra, hogy önmagában ártalmatlan, azaz igazságtalan – tartalmazza és kifejezi a bűn örökségét, melyet minden emberi lény magában hordoz. A Szentírás könyvei különböző helyeken igazolják, hogy *valóban léteznek ilyen szituációk*, és megtérésre, azaz a rossztól való megtisztulásra és a bűntől való szabadulásra sürgetnek: a szabadulásra attól, ami a másikat sérti, ami az embert – s nemcsak a sértettet, hanem a sértőt is – „lealacsonyítja”. Ez az isteni kinyilatkoztatás megmásíthatatlan üzenete. Ebben fejeződik ki a szentírási „étosz” mindvégig. [94]

Korunkban a „nők jogai” kérdés az emberi személy jogának keretében új tartalmat nyert. Ennek a programnak megvalósításához állandóan és minden szempontból figyelembe kell venni a *Szentírás és az evangélium* igazságát „a kettő egységéről”, azaz figyelniük kell arra a hivatásra és méltóságra, mely a férfi és az asszony személyes tulajdonságának eltérő voltából adódik. Ezért a nők jogos tiltakozása az ellen, amit a Szentírás szavai kimondanak – „ő uralkodik rajtad” [95] –, semmiféle módon nem vezethet a nők „férfiasításához”. A nőnek óvakodnia kell attól, nehogy – a férfi „uralma” alóli fölszabadulás nevében – sajátos „nőies tulajdonságai” rovására férfias vonásokra tegyen szert. Féltő, hogy az asszony ily módon akarja „tökéletesíteni önmagát”, s ugyanakkor eltorzítja és elveszíti azt, ami az ő alapvető gazdagsága. Gazdagsága ugyanis igen nagy. Az első férfi fölkiáltása a teremtés történetében, amikor az éppen megteremtett nőt megpillantotta, a csodálkozás és elragadtatás kiáltása, mely végig hangzik az ember egész földi történetén.

A női természet sajátosságai nem csekélyebbek a férfi adottságainál, csupán mások. Az asszony – miként a férfi is – mint személy önmegvalósítását, hivatását és méltóságát csak adottságai alapján keresheti, a női természet gazdagsága alapján, melyet a teremtése napján az istenképeség és az Istenhez való hasonlóság sajátos kifejezéseként kapott örökségül. *Csak ezen a módon küzdheti le a bűn örökségét*, melyet a Szentírás így fejez ki: „Férjed után vágyakozol, ő pedig uralkodni fog rajtad.” Ennek a rossz örökségnek a leküzdése minden egyes ember, asszony és férfi kötelessége nemzedékről nemzedékre. Mert valahányszor a férfi olyan bűnt enged meg magának, amivel az asszony személyi méltóságát és hivatását sérti, saját személyi méltósága és hivatása ellen cselekszik.

Az ősevangélium

11. A *Teremtés könyve* tanúskodik a bűnről, mely az ember számára minden rossznak kútfeje, továbbá ennek következményéről, mely minden emberre ránehezedik, de egyúttal tartalmazza az

első hírt a rossz, a bűn fölötti győzelemről is. E hírt mondják a Ter 3,15 szavai, melyeket „protoevangéliumnak” szoktunk nevezni: „Ellenkezést vetek közéd és az asszony közé, a te ivadékod és az ő ivadéka közé. Ő széttiporja a fejedet, te pedig a sarkát veszed célba.” Jelentős, hogy a Megváltónak, a világ megmentőjének híre, amit e szavak tartalmaznak, az „asszonyra” vonatkozik. Az ősevangélium először nevezi őt azon személy ősanyjának, aki majd az emberek Megváltója lesz.[96] És ha a megváltásnak a rossz elleni küzdelem által kell történnie, az „ellenségeskedés” által az asszony ivadéka és annak ivadéka között, aki mint „a hazugság atyja”[97] az emberi történelem első bűnének szerzője, akkor ez az ellenségeskedés a sátán és az asszony között is érvényes.

E szavak föltárják az egész kinyilatkoztatás távlatát, először mint az evangéliumra való előkészületet, majd magát az evangéliumot. Ebben a távlatban az „asszony” két női alakot jelent: *Évát és Máriát.*

A protoevangélium szavai az Újszövetség fényénél egyértelműen kifejezik az asszony részét a megváltó üdvözítő küzdelmében a rossz szerzője ellen az emberiség történetében.

Éva és Mária összehasonlítása állandóan témája az isteni kinyilatkoztatásból kapott hit letéteménye fölötti elmélkedésnek, és gyakran szólnak róla az egyházatyák, egyházi írók és a teológusok.[98] Első tekintetre ebből az összevetésből többnyire az ellentét tűnik ki. Éva mint „minden élők anyja”[99] *tanúja a szentírás* „kezdetnek”, mely az embernek Isten képére és hasonlatosságára való teremtéséről és az ősbűnről szóló igazságot tartalmazza. Mária az új „kezdet” és az „új teremtés” tanúja.[100] Sőt mint az üdvtörténetben az első megváltott, ő az „új teremtmény”, ő a „kegyelemmel teljes”. Nehéz megérteni, hogy a protoevangélium miért emeli ki ennyire „az asszonyt”, ha nem vesszük tekintetbe, hogy *őbenne kezdődik az Isten új és végérvényes szövetsége az emberiséggel*; a szövetség Krisztus megváltó vérében. Ez a szövetség az „asszony” által kezdődik Názáretben, az angyali üdvözlétkor. Ez az evangélium abszolút újdonsága. Az Ószövetségben ugyanis, hogy népe történetébe beavatkozzék, Isten asszonyokhoz fordult, mint például Sámuel vagy Sámson anyjához; de hogy szövetséget kössön az emberi nemmel, ahhoz kizárólag férfiakhoz fordult: Noéhoz, Ábrahámhoz, Mózeshez. Az öröknek és visszavonhatatlannak szánt Újszövetség kezdetén viszont egy asszony áll: a názáreti Szűz. Ez annak jele, hogy „Jézus Krisztusban... nincs férfi és asszony”.[101] Őbenne a férfi és az asszony közötti kölcsönös szembenállás – amely az eredendő bűn öröksége – lényegében legyőzött. „Mert mindannyian egygé lettetek Krisztus Jézusban” – írja az apostol.[102]

Ezek a szavak a *kettő ősi egységét* – mely az ember, a férfi és az asszony teremtésével függ össze, akik Isten képei és hasonmásai – annak a legtökéletesebb személyes közösségnek mintája szerint tárgyalják, mely maga Isten. Pál szavai kinyilvánítják, hogy az ember megváltásának misztériuma Jézus Krisztusban, Mária fiában azt ismétli meg és állítja helyre, ami a teremtés misztériumában a teremtő Isten örök tervének felelt meg. Az ember férfivá és nővé teremtésének napján emiatt „látta Isten mindazt, amit alkotott, és íme, nagyon jók voltak”.[103] *A megváltás*

bizonyos értelemben *visszaállította azt az eredeti jót*, mely a bűn és annak átöröklése folytán az emberiség történetében lényegesen „csorbult”.

A protoevangélium „asszonya” beleszövődik a megváltás távlatába. Az Éva–Mária összevetés így is értelmezhető, Mária ugyanis magába foglalja és átöleli *az asszony misztériumát*, melynek kezdete Éva, „minden élők anyja”:[104] elsősorban Krisztusnak – az „utolsó Ádámnak” – a misztériumában[105] foglalja magába és öleli át, aki saját személyében magára vette az első Ádám természetét. Az Újszövetség lényege ugyanis abban áll, hogy Isten Fia, aki az Atyával egylényegű, emberré lett: az emberséget fölvette az isteni Ige személyének egységébe. Aki a megváltást véghezviszi, egyúttal valóságos ember is.

A világ megváltásának misztériuma föltételezi, hogy a *Fiú-Isten az emberséget mint Ádám örökségét magára vegye*, és mindenben hasonlónak legyen hozzá és minden emberhez, „a bűnt kivéve”. [106] Így Ő „teljesen föltárja az embert az embernek, és megmutatja magasztos hivatását,” amint a Zsinat tanítja,[107] és bizonyos értelemben segít, hogy újból fölfedezzük, „mi az ember”. [108]

A keresztény hitletétemény és hitelemzés átadása során nemzedékről nemzedékre száll az *összehasonlítás Ádám és Krisztus között*, és ehhez kapcsolódik Éva és Mária összevetése. Mi lehet annak az analógiának a tartalma, hogy Máriát „új Évaként” írják le? Kétségtelenül sok jelentésű. Külön el kell időznünk annál a tartalomnál, mely Máriában a teljes kinyilatkoztatását látja mindannak, amit a Szentírás „asszony” szava jelent, mégpedig olyan kinyilatkoztatást, amely a megváltás misztériumához kapcsolódik. Mária bizonyos értelemben annak a határnak az átlépését jelenti, melyről a *Teremtés könyve*[109] beszél, és a visszatérést ahhoz a „kezdethez”, melyben az „asszony” olyan volt, amilyenek a teremtő Isten örök terveiben, a legszentebb Szentháromság ölében elgondolta. Mária minden asszony és minden egyes asszony *méltóságának és női hivatásának* „új kezdete”. [110]

Ennek megértéséhez segítenek azok a szavak, melyeket az evangélista Mária ajkára ad az angyali üdvözlés után Erzsébettel való találkozásakor: „Nagyot tett velem a hatalmas”. [111] Ezek a szavak nyilván a fiú fogantatására vonatkoznak, aki a „Magasságbeli Fia” [112] és Isten „Szentje”; ugyanakkor jelenthetik a *nőies embervolt sajátosságának föltárását*. „Nagyot tett velem”: ez a női természet teljes gazdagságának és személyes dicséretének föltárása, az asszony öröktől fogva kapott egész sajátosságának, ahogyan azt Isten akarta, mint személyt önmagáért, aki az „őszinte önjándékozás által” ismeri meg önmagát.

E föltárás összekapcsolódik Isten bőkezű ajándékának világos tudatával. A bűn már a „kezdetnél” megzavarta, valamilyen módon elfojtotta ezt a tudatot, amint azt a „hazugság atyjának” szavai mutatják az első kísértéskor. [113] Az „idők teljességének” eljövetelekor, [114] amikor az emberiség történetében a megváltás misztériuma teljesebbé fordult, ez a tudat a maga teljes erejével betör a názáreti „asszony” szavaiba. *Máriában Éva újra megtalálja*, hogy mi az asszony méltósága, a

nőies emberség. Ennek az új megtalálásnak mindig meg kell érintenie minden asszony szívét, és formálnia kell hivatását és életét.

V.

JÉZUS KRISZTUS

„Csodálkoztak azon, hogy asszonnyal beszélget”

12. A *Teremtés* könyvében a protoevangélium szavai megengedik, hogy áttérjünk az evangéliumra. Az embernek ott meghirdetett megváltása itt valósággá lesz Jézus Krisztus küldetése és személye révén, s ebből megismerjük, *mit jelent a megváltás az asszony hivatásában és méltóságában*. Ennek jelentőségét még jobban megvilágítják Krisztus szavai és a nők iránti egész magatartása, mely feltűnően egyszerű, éppen ezért szokatlan saját korának háttérében szemlélve. Ezt a magatartást nagy világosság és mélység jellemzi. Sok asszony tűnt föl a Názáreti Jézus missziós útján, és mindegyik találkozás megerősíti az evangéliumból fakadó „új életet”, amelyről már beszéltünk.

Általában elfogadják – még azok is, akik gyalázzák a keresztény örömhírt –, hogy Krisztus kortársaival szemben *védője volt az asszony méltóságának* és ebből fakadó hivatásának. Ez olykor csodálkozást és értetlenséget váltott ki, gyakran szinte a botránkozásig: „Csodálkoztak azon, hogy asszonnyal beszélget;”^[115] mert e magatartás eltért a kortársakétól. Még maguk Krisztus tanítványai is „csodálkoztak” rajta. A farizeus, akinek házába betért a bűnös asszony, hogy Jézus lábát megkenje kenettel, ezt mondta magában: „Ha próféta volna, *tudná*, hogy ki és miféle az, aki érinti: hogy bűnös asszony.”^[116] Még nagyobb fölháborodást vagy „szent méltatlankodást” váltott ki az önmagukkal elégedett hallgatók között Jézus kijelentése: „Bizony mondom nektek, hogy a vámosok és az utcanők megelőznek benneteket az Isten országában”.^[117]

Aki így beszél és cselekszik, igazolja, hogy tökéletesen ismeri „az ország misztériumait”. Ő tudta, „mi lakik az emberben”,^[118] lelkében és szívében. Ő tanúja volt Isten örök tervének, ki az embert a saját képére és hasonlatosságára teremtette. Ő a legmélyebben ismerte a bűn következményét, „a gonoszság misztériumának” keserű gyümölcsét, mely az emberi szívben elhomályosította az isteni hasonlatosságot. Milyen jelentős mégis, hogy Jézus az írástudókkal a házasságról és annak fölbonthatatlanságáról folytatott párbeszédében a törvény ismerőivel szemben a „*kezdetre*” *hivatkozott!* Akörül folyt a vita: „szabad-e a férfinak valamilyen okból elbocsátania a feleségét;”^[119] és ezzel az asszony jogai, a házasságban betöltött helyzete, méltósága került szóba. A vitázók úgy vélték, hogy az Izraelben érvényes mózesi törvény az ő oldalukon áll: „Mózes azt a parancsot adta, hogy adjunk válólevelet és (az asszonyt) bocsássuk el.”^[120] Erre válaszolt Jézus: „Mózes a szívetek keménységére való tekintettel engedte meg nektek, hogy

elbocsássátok feleségeteket, de kezdetben nem így volt”.^[121] Jézus a „kezdetre” hivatkozik, az embernek férfivá és nővé való teremtésére, Istennek arra a rendelkezésére, amelynek alapja, hogy *mindketten „az ő képére és hasonlatosságára” lettek teremtve*. Ha tehát a férfi „elhagyja atyját és anyját” és úgy kötődik feleségéhez, hogy ketten „egy test lesznek”, érvényes a magától Istentől eredő törvény: „Amit Isten egybekötött, azt ember szét ne válassza”.^[122]

Ennek az „éthosznak” az elvét, mely kezdettől fogva bele van írva a teremtés igazságába, most Krisztus megerősíti a hagyománnyal szemben, amely megengedte a férfi és az asszony közti egyenlőtlenséget. E hagyomány alapján a férj uralkodott, figyelmen kívül hagyva az egyenlőséget és az asszony méltóságát, amit a *teremtés „étosza”* biztosít a házasságban összekapcsolódott személyek számára. Ezt az „étoszt” *idézi és erősíti meg szavaival Krisztus: ez az evangélium és a megváltás „étosza”*.

Asszonyok az evangéliumban

13. Ha végiglapozzuk az evangéliumot, *sok különböző korú, rendű és rangú nővel találkozunk*. Van köztük testileg torzult, mint például az, akit „már tizennyolc éve gyötört a betegség lelke, teljesen meg volt görbedve, úgy, hogy nem is tudott fölegyenesedni”,^[123] vagy Simon anyósa, aki „lázasan beteg feküdt”,^[124] vagy az az asszony, „aki már tizenkét éve vérfolyásban szenvedett”, aki senkit sem érinthetett, mert úgy vélték, tisztátalanná teszi az embert. Ezek a nők valamennyien meggyógyultak; az utoljára említett (a vérfolyásos asszonyt), aki a „sokaságban” megérintette Jézus ruháját,^[125] Jézus megdicsérte nagy hitéért: „A hited megmentett téged.”^[126] Ezek mellett ott van *Jairus leánya*, akit holtából hívott életre Jézus, szelíden szólítva: „Kislány, parancsolom, kelj föl”.^[127] És ott van a *naimi özvegy*, kinek egyetlen fiát Jézus föltámasztotta, és eme tettehez fűzte irgalmas jóságának kifejezését: „megesett rajta a szíve és megszólította: Ne sírj!”^[128] És végül a *kananeita asszony*, az az asszony, aki hitéért, alázatosságáért és azért a nagyságért, melyre csak egy anyai szív képes, kiérdemelte Jézus különleges dicséretét: „Asszony, nagy a te hited. Legyen akaratod szerint.”^[129] A kánaáni asszony leánya gyógyulásáért könyörgött.

Az asszonyok, akikkel Jézus útközben találkozott, s akik tőle nagy kegyelmeket nyertek, követték őt – amikor apostolaival bejárta a városokat és a hegyi falvakat, prédikálva és hirdetve Isten országának evangéliumát –, „és vagyonukból gondoskodtak róla”. Az Evangélium megnevezi közülük Johannát, Heródes intézőjének feleségét, Zsuzsannát „és még sok más”.^[130]

Gyakran *szerepelnek asszonyok a példabeszédekben*, melyekkel Jézus az Isten országáról szóló igazságokat igyekszik megvilágítani. Így az elveszett drachma,^[131] a kovász,^[132] az okos és balga szüzek történetében.^[133] Különösen jelentős az özvegy két fillérének története. Amikor a gazdagok adakoztak a templom perselyébe ..., egy szegény özvegy két fillért adott. Ekkor Jézus így szólt: „Ez a szegény özvegy *többet dobott be, mint bárki más*. Mert a többiek a feleslegükből adtak..., ő azonban mind odaadta, ami szegénységéből telt: egész megélhetését.”^[134] Így Jézus őt állította példaképül, őt védte meg, mert annak a kornak a jogrendszerében az özvegyek teljesen

védtelenek voltak.[135]

Jézus tanításában és egész magatartásában semmi olyat sem találunk, ami – korának szokása szerint – az asszony hátrányos helyzetét tükrözné. Sőt ellenkezőleg, *az ő szavai és tettei mindig kifejezik a nőt megillető tiszteletet és megbecsülést.* A meggörnyedt asszonyt „Ábrahám leányának” nevezte,[136] holott ez a kifejezés („Ábrahám fia” formában) az egész Szentírásban csak a férfiakat illette meg. Golgotára vezető útján Jézus így szólt az asszonyokhoz: „Jeruzsálem leányai, ne engem sirassatok!”[137] Ilyen módon szólni a nőkről és a nőkhöz, nemkülönben így bánni velük, a kor uralkodó szokásához képest teljességgel „új” volt.

Ez még nagyobb jelentőségű volt azoknak a nőknek az esetében, akiket a közvélemény elítélt mint bűnösöket, utcanőket, házasságtörőket. Ott van a szamaritánus asszony, akinek Jézus maga mondta: „Jól mondtad, hogy nincs férjed, mert volt ugyan öt férjed, de akid most van, az nem férjed.” Amikor az látta, hogy ismeri élete benső titkait, fölismerete benne a Messiást, és sietett, hogy közölje ezt a városbeliekkel. A megelőző párbeszéd egyike a legszebbeknek az Evangéliumban.[138] Ott van továbbá a közismert bűnös asszony, aki minden elmarasztalás ellenére belépett a farizeus házába, hogy Jézus lábát kenettel megkenje. A házigazdának, aki ezen megütközött, Jézus ezt mondta róla: „Sok bűne bocsánatot nyer, mert nagyon szeretett”. [139]

És végül talán a legjelentősebb jelenet az összes találkozások között, amikor Jézushoz vitték *a házasságtörésen ért asszonyt.* A provokatív kérdésre: „Mózes a törvényben megparancsolta nekünk, hogy az ilyet meg kell kövezni; te mit mondasz?”, Jézus így válaszolt: „Aki közületek bűn nélkül való, az vesse rá az első követ.” A válasz igazságának oly ereje volt, hogy „egyik a másik után eloldalgott, kezdve a véneken”. Jézus egyedül maradt az asszonnal. „Hol vannak? Senki sem ítélte el téged?” – „Senki, Uram.” – „Én sem ítéllek el; menj, és ezután már ne vétkezzél többé”. [140]

Ezek az epizódok világos összképet adnak: Krisztus az, aki „tudja, mi lakik az emberben,[141] a férfiban és a nőben. Ismeri *az ember méltóságát és szépségét Isten színe előtt.* Ő maga, Krisztus ennek a szépségnek végső megerősítése. Mindaz, amit mond vagy tesz, a megváltás húsvéti misztériumában nyeri el végleges beteljesedését. Jézus magatartása az asszonyokkal kapcsolatban, akikkel messiási küldetésének útján találkozott, tükrözi Isten örök tervét, aki mindegyiküket megteremtve, Krisztusban kiválasztja és szereti.[142] Tehát bármelyikük az „az egyedüli teremtmény, akit Isten önmagáért akart”. *Mindegyik „kezdettől” kapja a személyi méltóság örökségét mint asszony.* A názáreti Jézus ezt a méltóságot megerősíti, megújítja, az evangéliumhoz és a megváltáshoz kapcsolja, amiért e világba küldetett. Ezért kell Jézusnak a nőkre vonatkozó minden szavát és gesztusát a húsvéti misztérium fényében szemlélünk. Ilyen módon találja meg mindegyik teljes jelentését.

A házasságtörésen ért asszony

14. Jézus „a házasságtörésen ért asszony” történetében *belépett egy asszony konkrét történeti szituációjába; a bűn örökségével terhes szituációba*. Ez az örökség abban a szokásban is kifejezésre jutott, mely kiszolgáltatta a nőt a férfinak, de a nőben is mélységesen gyökerezik. Ilyen szempontból „a házasságtörésen ért” asszony története nagyon sokatmondó.^[143] Végül Jézus azt mondta neki: „Ezután *ne vétkezzél többé*”; de előbb *fölbresztette a férfiak bűntudatát*, akik vádolták és meg akarták kövezni az asszonyt. Jézus így kinyilatkoztatta mélységes képességét, hogy az emberek lelkiismeretét és cselekedeteit az igazság alapján képes megítélni. Úgy tűnik, Jézus ezt akarta mondani a vádlóknak: Ez az asszony minden bűnösségével együtt nemde mindenekelőtt a ti törvényszegéseiteknek, férfias igazságtalanságotoknak és gonosz szokásaitoknak bizonyítéka?

Ez az igazság *érvényes az egész emberi nemre*. A János-evangéliumban elbeszélte esemény számtalanszor ismétlődhet hasonló helyzetekben. Egy nőt magára hagynak „az ő bűnével” a közvéleménynek kiszolgáltatta, miközben az „ő” bűne mögött egy bűnös férfi rejtőzik, aki bűnben van az „idegen bűn” miatt, sőt, annak részese. De bűne csöndben, észrevétlen marad: „idegen bűnért” nem tűnik felelősnek! Olykor még vádlóként is képes föllépni, mint a fenti esetben, megfélekedve saját bűnéről. Hányszor *bűnhődik az asszony* hasonló esetekben a férfi bűnéért (bár előfordulhat, hogy adott esetben ő a felelős), mégis *egyedül ő bűnhődik*. Hányszor marad anyaságával elhagyatottan, amikor a férfi, a gyermek atyja a felelősséget nem hajlandó vállalni? És társadalmunkban a sok „házasságon kívüli anya” mellett gondolnunk kell azokra a nőkre is, akik különböző – még a bűnös férfi részéről is jelentkező – hatások áldozataként „megszabadulnak” gyermeküktől még annak megszületése előtt. Megszabadulnak, de milyen áron? A mai közfelfogás megpróbálja mellőzni e bűn rosszását; de az asszony *lelkiismerete nem képes felejtetni*, hogy elvette saját gyermekének életét; mint ahogy a természetéből sem tudja kioltani az élet elfogadására rendeltséget, amely „kezdetől” fogva „étoszába” van írva.

Jellemző Jézus magatartása, amelyet János írt le.^[144] Csak nagyon kevés helyen tűnik ki az ő hatalma – az igazság hatalma – az ember lelkiismerete dolgában. Jézus nyugodt, figyelmes és gondolatokba mélyedt. Nemde itt is, miként a farizeusokkal való beszélgetéskor,^[145] tudata a „kezdet” misztériumához kapcsolódik, amikor Isten az embert férfivá és nővé teremtette, és a nőt az ő női mivoltában az anyaságra való képességével a férfira bízta? A Teremtő a férfit is rábízta a nőre. *Kölcsönösen egymásra bízta őket*, mint Isten képére és hasonlatosságára teremtett *személyeket*. Ebben a rábízásban van a szeretet, a jegyesi szeretet mértéke: ahhoz, hogy egyik a másik számára őszinte ajándék lehessen, kölcsönösen ajándékként kell befogadniuk egymást. Ez a mérce mindkettőjüknek, a férfinak és a nőnek adatott „kezdetől” fogva. Az áteredő bűn után a férfiban és a nőben ellentétes erők hatnak a „bűn taplójához” kapcsolódó hármasság miatt. Ezek az emberben mélyről hatnak. Ezért mondja Jézus a hegyi beszédben: „*Mindaz, aki bűnös vágygal asszonyra néz, szívében már házasságtörést követ el vele*”.^[146] Ezek a közvetlenül férfinak mondott szavak megmutatják az asszony iránti felelősség alapvető igazságát: a felelősséget az asszony méltósága, anyasága és hivatása miatt. Közvetve vonatkoznak ezek a szavak az asszonyra is. Krisztus minden tőle telhetőt megtett, hogy a nők – ama kor szokásainak

és szociális adottságainak keretében – tanítása és tettei alapján ismét megtalálják a maguk természetét és méltóságát. „A kettő egységének” örök isteni elgondolása alapján e *méltóság közvetlenül magától a nőtől mint önmagáért felelős alanytól függ, ugyanakkor a férfi felelősségére van bízva*. Ezen az alapon hivatkozik Jézus a férfi felelősségére. Az asszony hivatásáról és méltóságáról szóló jelen elmélkedésünkben föltétlenül hivatkoznunk kell arra a szempontra, amellyel az Evangéliumban találkozunk. Az asszony méltósága és hivatása – de ugyanúgy a férfié is – Isten szívének örök forrásából fakad, de az időszerű emberi lét követelményei között, és szorosan összefügg „a kettő egységével”. Ezért minden férfinak magába kell tekintenie, és meg kell vizsgálnia, hogy az, aki mint feleség ugyanabban az emberségben nővérként bízott rá, nem lett-e a szívében házasságtörés tárgya; vajon az, aki hozzá hasonlóan a maga létének alanya, nem lett-e őbenne (tudniillik a férfin) tárggyá: használat, gyönyör tárgyává?

Az evangéliumi üzenet őrzői

15. *Krisztus magatartása, szavainak, tetteinek evangéliuma* állandóan *vádolja* azt, ami sérti az asszony méltóságát. Ezért az asszonyok, akik Krisztus környezetéhez tartoztak, fölfedezik Krisztus tanításának és tetteinek igazságában önmagukat, akkor is, ha ez az igazság az ő „bűnös természetükről” szól. Ezen igazságok révén „fölszabadultnak” érzik magukat, önmagukra találtak: úgy érzik, hogy örök szeretettel szeretik őket, azzal a szeretettel, amely Krisztusban fejeződik ki. Krisztus körül az ő társadalmi tevékenységük helyzete változik meg. Hallják, hogy Jézus olyan dolgokról beszélget velük, amilyenekről abban az időben asszonnyal nem tárgyaltak. Erre vonatkozólag a legjellemzőbb a samariai asszonnyal való beszélgetés a szichemi kútnál. Jézus – aki tudja, hogy az asszony bűnös, és ezt tudomására is hozza – Isten legmélyebb misztériumairól beszél vele. Beszél neki Isten szeretetének mérhetetlen ajándékáról, mely „örök életre szökellő vízforrás”;^[147] Istenről, aki Lélek; és Isten lélekben és igazságban való igaz imádásáról.^[148] Végül kinyilatkoztatja neki, hogy ő az Izraelnek megígért Messiás.^[149]

Ez az esemény új: ez az asszony, mégpedig ez a „bűnös asszony” Krisztus tanítványa lesz; sőt tanítványként Krisztust hirdeti Szamaria lakosainak, úgy, hogy azok is hittek benne.^[150] Az esemény új, ha arra gondolunk, hogy általában hogyan bántak Izrael tanítói az asszonyokkal, s hogy a Názáreti Jézus cselekvésmódjában az ilyen esemény megszokottá vált. Ebben az összefüggésben külön említést érdemelnek Lázár nővérei is: „Jézus szerette Mártát, a nővérét (Máriát) és Lázárt”.^[151] Mária „hallgatta Jézus szavait”: amikor meglátogatta őket, maga Jézus mondta Mária magatartását a „jobbik” résznek Márta háztartásbeli gondjához mérten.^[152]

Egy másik találkozáskor – *Lázár halála után* – Márta is beszélgetett Krisztussal: és ez a beszélgetés érintette a kinyilatkoztatás és a hit legmélyebb igazságait. „Uram, ha itt lettél volna, nem halt volna meg a testvérem.” – „Testvéred föl fog támadni.” – „Tudom, hogy föltámad, majd a föltámadáskor, az utolsó napon.” Jézus így folytatta: „Én vagyok a föltámadás és az élet. Aki hisz bennem, még ha meghal is, élni fog. Az, aki úgy él, hogy hisz bennem, nem hal meg örökre. Hiszed ezt? – „Igen, Uram – felelte –, hiszem, hogy Te vagy a Messiás, az Isten Fia, aki a világba

jöttél.”[153] E hitvallás után támasztotta föl Jézus Lázárt. *A Mártával való beszélgetés is egyike az Evangélium legfontosabb részeinek.*

Krisztus elbeszélget az asszonyokkal Isten dolgairól, és ők megértik ezeket a dolgokat: ez a szívnek és a léleknek a visszhangja, a hit válasza. És Jézus dicséri ezt a sajátosan „nőies” választ, megcsodálja, mint a kánaáni asszony esetében.[154] Olykor ezt a szeretettől áthatott, élő hitet például állítja: *tehát úgy tanít, hogy a női szív és lélek e válaszából indul ki.* Ez történt a farizeus házában, annak „a bűnös asszonynak” az esetében, akinek cselekedete adott Jézusnak kiindulópontot, hogy megvilágítsa a bűnbocsánatra vonatkozó igazságot: „Sok bűne bocsánatot nyer, mert nagyon szeretett. Akinek kevesebbet bocsátanak meg, az kevésbé szeret.”[155] Egy másik ilyen megkenés alkalmával Jézus megvédi az asszonyt és cselekedetét a tanítványaival, különösen Júdással szemben: „Miért bántjátok ezt az asszonyt? *Hiszen jót tett velem ...* Amikor a kenetet a testemre öntötte, a temetésemre tette. Bizony mondom nektek, ahol a világon csak hirdetni fogják az Evangéliumot, mindenütt megemlékeznek majd arról is, amit ez az asszony tett”.[156]

Valójában az Evangéliumok nem csupán azt írják le, mit tett az említett asszony Betániában, a leprás Simon házában, hanem kiemelik, hogy a Názáreti Jézus messiási küldetésének végleges és döntő szakában, a kereszttövében mindenki más előtt az asszonyok voltak ott. Az apostolok közül csak János maradt hűséges, asszonyok azonban sokan voltak. Ott volt nemcsak Krisztus anyja és anyjának nővére, aki Kleofás felesége volt, és Mária Magdolna,[157] hanem „messziről sok asszony figyelte, mi történik, olyanok, akik Galileából eddig kísérték és gondoskodtak róla”.[158] Amint kitűnik, a hit és a hűség legkeményebb próbájában az asszonyok erősebbnek bizonyultak az apostoloknál; az ilyen válsághelyzetekben „akik nagyon szeretnek”, le tudják győzni a félelmet. Már előzőleg, *a kereszttövén voltak „asszonyok, akik jajgattak és sírtak miatta”.*[159] Még előbb *Pilátus felesége* figyelmeztette férjét: „Ne legyen közöd annak az igaz embernek a dolgához! Az éjjel álmomban sokat szenvedtem miatta.”[160]

A föltámadás első tanúi

16. Az asszonyok Krisztus nyilvános működésének kezdetétől olyan különleges és gyöngéd fogékonyságot tanúsítottak Őiránta és küldetésének misztériuma iránt, mely *megfelelt az ő nőiességüknek.* Továbbá meg kell állapítanunk, hogy ezt igazolja a húsvéti misztérium, de nem csupán a kereszttövén, hanem a föltámadás hajnalán is. *Az asszonyok voltak az elsők a sírnál.* Ők voltak az elsők, akik üresen találták. Ők voltak, akik először hallották: „Nincs itt. *Föltámadt,* ahogy előre megmondta.”[161] Ők voltak az elsők, akik „átkarolták a lábát”.[162] Ők kapták a megbízást, hogy vigyék hírül az apostoloknak az igazságot.[163] János evangéliuma[164] pedig külön kiemeli *Mária Magdolna szerepét.* Tudniillik ő az első, aki találkozik a föltámadott Krisztussal. Eleinte a kertésznek vélte: csak akkor ismerte föl, amikor néven szólította. „Mondta neki Jézus: 'Mária!' Erre megfordult és csak ennyit mondott: 'Rabboni', ami annyit jelent, mint 'Mester'. Jézus ezt mondta neki: 'Engedj! Még nem mentem föl Atyámhoz. Inkább menj el testvéreimhez és vidd nekik hírül:

Fölmegegyek Atyámhoz és a ti Atyátokhoz, Istenemhez és a ti Istenetekhez.” Mária Magdolna elment és hírül adta a tanítványoknak: „Láttam az Urat, és ezt mondta nekem.”^[165]

Ezért „az apostolok apostolának” is nevezzük őt.^[166] Mária Magdolna *az apostolok előtt volt szemtanúja a föltámadt Krisztusnak*, és ezért *elsőként tanúskodott az apostolok előtt*. Mindez bizonyos értelemben betetőzése annak, amit már előzőleg mondtunk, hogy Krisztus az isteni igazságokat éppen úgy közölte az asszonyokkal, mint a férfiakkal. Nyugodtan állíthatjuk, hogy így teljesültek a próféta szavai: „Mindezek után *kiárasztom Lelkemet* minden testre, fiaitok és *leányaitok jövendőlni fognak*.”^[167] A Krisztus föltámadása utáni ötvenedik napon Jeruzsálemben, az utolsó vacsora termében ismét megerősítést nyertek ezek a szavak, amikor a Vigasztaló, a Szentlélek eljött.^[168]

Mindaz, amit eddig elmondtunk Krisztusnak az asszonyok iránti magatartásáról, a Szentlélekben való egyenlőségüket fejti ki és erősíti meg; a férfi és az asszony egyenlőségét. Szinte bizonyos lényegi „egyenjogúságról” van itt szó: hiszen mindkettő – a férfi és az asszony – Isten képére és hasonlatosságára teremtődött, és mindkettő egyformán fogékony az isteni igazság és szeretet befogadására a Szentlélekben. Mindketten megkapják az üdvözítő és a megszentelő látogatásokat.

Az a tény, hogy valaki férfi vagy asszony, nem jelent semmiféle korlátot; éppen ezért a Szentlélek üdvözítő és megszentelő tevékenységét semmiképpen nem korlátozza az, hogy valaki zsidó vagy görög, rabszolga vagy szabad, az Apostol jól ismert szava szerint: „mindannyian egyek vagytok Krisztus Jézusban”.^[169] *Ez az egység azonban nem szünteti meg a különbözőséget*. A Szentlélek, aki a természetfölötti rendben a megszentelő kegyelemmel ilyen egységet teremt, hasonlóképpen segít, hogy „fiatok” és „leányaitok” prófétáljanak. A prófétálás azt jelenti, hogy az egyes személy, legyen az akár férfi, akár asszony, valódiságának és egyéniségének megóvása mellett, életével és szavával „*hirdeti Isten nagy tetteit*”.^[170] A nő hivatását és méltóságát az Egyházban és a világban nyilvánvalóan az Evangélium „egyenlősége”, tudniillik a férfi és a nő – „Isten nagy tetteire” vonatkozó – jogainak „egyenlősége” alapozza meg, amint a Názáreti Jézus szavai és tettei oly világosan megmutatták ezt. Minden *hivatásnak* ugyanis nagyon erős *személyes és prófétai karaktere* van. Mert az így értelmezett emberi hivatásban a sajátos vonás „Isten azon csodatetteinek” a módja, melyeknek az asszony eleven alanya s ugyanakkor tanúja lesz.

VI.

ANYASÁG – SZÜZESSÉG

Az asszony hivatásának két dimenziója

17. Most elmélkedésünk során az anyaságra és a szüzességre kell fordítanunk a figyelmünket, a női személyiség kibontakozásának e két módjára. Mindkettő az evangélium fényénél, Máriában nyerte el jelentésének teljességét, aki szűz létére lett Isten Fiának anyja. *A nő hivatásának ez a két dimenziója* benne találkozott, és egyedülálló módon kapcsolódott össze úgy, hogy az egyik nem zárta ki a másikat, hanem csodálatos módon kiteljesítette. Az angyali üdvözlés leírása a Lukács-evangéliumban hangsúlyozza, hogy ez a názáreti Szűz szemében lehetetlennek tűnt. Amikor meghallotta a szavakat: „Méhedben fogansz és fiút szülsz, kit Jézusnak fogsz hívni”, azonnal megkérdezte: „Hogyan történik ez, mert férfit nem ismerek?”^[171] A dolgok általános rendjében az anyaság a férfi és az asszony házastársi „megismerésének” eredménye. Mária szüzességének határozott hangsúlyozásával kérdezte az isteni küldöttet, és a következő választ kapta: „*A Szentlélek száll reád*”; „azaz a te anyaságod nem a házastársi 'megismerés' következménye lesz, hanem a Szentlélek műve”, és „a Magasságbeli ereje árnyékozza be a Fiú fogantatásának és születésének misztériumát. Mint a Magasságbeli Fiát egyedül Isten bízza Őt rád, oly módon, amelyet egyedül csak Isten ismer”. Mária tehát megőrizte szüzességét – „férfit nem ismerek”^[172] –, ugyanakkor anya lett. *Benne együtt volt az anyaság és a szüzesség egyszerre*; ezek nem zárták ki és nem akadályozták egymást. Sőt Isten Anyjának személye segít mindenkinek – különösen a nőknek – annak fölismerésében, hogy a nő személyének ez a kettős hivatása egymást megvilágítsa és kiegészítse.

Az anyaság

18. Ha valaki meg akarja érteni ezt a kérdést, ismételten *el kell mélyednie az emberi személy igazságában*, amelyre a II. Vatikáni Zsinat emlékeztet. Az ember – mind a férfi, mind az asszony – az egyetlen teremtmény a földön, akit Isten önmagáért akart: személy és önmagáról döntő alany. Ugyanakkor „teljesen csak akkor találhat önmagára, ha őszintén elajándékozza magát.”^[173] Márpedig a személynek ez a leírása, sőt bizonyos értelemben meghatározása megfelel a Szentírás alapigazságának az ember – a férfi és a nő – Isten képére és hasonlatosságára teremttségéről. Ez az értelmezés nem pusztán elmélet, nem is a valóságtól elvonatkoztatott meghatározás, hanem lényegében mutatja meg *az emberi lét értelmét*, amikor önmaga, azaz *a személy ajándékozását* hangsúlyozza. A személynek ilyen szemlélete tartalmazza lényegében véve azt az „étoszt”, amely a teremtés igazságával kapcsolatban a kinyilatkoztatás könyveiben, különösen az Evangéliumokban nyer bővebb kifejtést.

A személyről szóló ilyen *igazság* nyitja meg *az utat az asszony anyaságának teljes megértéséhez*. Az anyaság a férfi és a nő házastársi egyesülésének gyümölcse, a Szentírás nyelvén „megismerésként” szerepel, amelyről a *Teremtés könyve* mondja: „Ketten egy test lesznek”;^[174] ilyen módon valósul meg az asszony részéről egy különös önátadás, amely a hitvesi szeretet kifejezője, melynek révén a hitvestársak oly szorosan kapcsolódnak egybe, hogy „egy testté” lesznek. A szentírás „megismerés” a személy igazságának megfelelően csak akkor valósul meg, amikor a kölcsönös ajándékozást nem torzítja el sem a férfi élvezetvágya, hogy ezáltal „ura” legyen feleségének („ő uralkodni fog rajtad”), sem az asszony saját ösztönébe zárkózott akarata

(„férjed után vágyakozol”^[175]).

A házasságban a személyek kölcsönös ajándékozása kitárul egy új élet, egy új ember ajándéka felé, aki szüleihez hasonlóan szintén személy. Az anyaság kezdettől fogva magával hozza a kitárulkozást az új személy felé: és éppen ez a nő „szerepe”. Mert ebben a kitárulkozásban, tudniillik a gyermek foganásában és szülésében talál magára az asszony „őszinte odaadása által”. Egy gyermek fogamzásának és szülésének belső elfogadása olyan adomány, mely a házastársi egységgel kapcsolatos, és ez – mint már mondtuk – a kölcsönös önátadás különös pillanata és jele mind a férfi, mind az asszony részéről. A gyermek fogantatását és szülését a Szentírás a szülő-asszony következő szavaival magasztalja: „*Isten segítségével embert hoztam a világra*”.^[176] Évának, „minden élők anyjának” ez a kijelentése ismétlődik, valahányszor *új ember* jön a világra; és ez a kijelentés fejezi ki az asszony örömét és öntudatát: tudniillik, hogy részesévé válik az életfakasztás örök folyamata nagy misztériumának. A hitvestársak Isten teremtő erejében részesednek!

Az asszony anyaságának az a szakasza, mely a fogantatás és a gyermek megszületése közé esik, olyan biológiai –fiziológiai és pszichológiai folyamat, melyről manapság többet tudunk, mint korábban, s ez most is tárgya sok mélyreható kutatásnak. A tudományos kutatás teljes egészében föltárta, hogyan készül föl az asszony fizikai alkata és szervezete a férfival való házastársi egyesülése folytán az anyaság, a fogamzás, a terhesség és a gyermek szülésének természetes követelményeire. Egyidejűleg ez felel meg az asszony testi–lelki alakulásának is. Mindaz, amit a tudomány különböző ágai erről mondanak, fontos és hasznos, csak ne szorítkozzanak az asszony és anyaságának bio-pszichológiai magyarázatára. Egy ilyen „leszűkített” kép ugyanis teljesen az ember és a világ materialista szemléletének felelne meg. Ebben az esetben sajnálatosan elveszne az, ami a dolog lényegéhez tartozik: az anyaság mint tény és jelenség csakis a személyre vonatkozó igazság fényénél értelmezhető egész teljességében. *Az anyaság összefügg a női mivolt személyes struktúrájával és az önátadás személyes dimenziójával*: „Isten segítségével embert hoztam a világra”.^[177] A gyermek ajándékát a Teremtő adja a szülőknek. Az asszony részéről ez különös módon kapcsolódik „önmaga őszinte ajándékozásával”. Mária szavai az angyali üdvözlétkor – „Legyen nekem a te igéd szerint!” – kifejezik a nő készségét az ajándékozására és az új élet elfogadására.

Az asszony anyaságában, amely a férfi apaságához kötődik, az az örök misztérium tükröződik, mely által valaki szül és szülő lesz, ami megtalálható magában az Istenben, tudniillik a háromszemélyű egy Istenben.^[178] Az emberi nemzés a férfi és az asszony közös ügye. És ha szeretettől indítatva az asszony azt mondja férjének: „Fiút szültem neked”, ez azt jelenti, hogy „ez a mi gyermekünk”. Valójában mindketten gyermekük szülői, mégis *az asszony anyasága adja nagyobb részét ennek a közös szülői mivoltnak*: a nagyobb felelősséggel járó részét. A szülői mivolt mindkettő sajátja; de valójában sokkal inkább a nőben valósul meg, főként a szülés előtti időben. Az asszony közvetlenül adja meg az árát az új élet keletkezésének, mely valóban kimeríti teste és lelke erejét. A férfinak ezért teljesen tudatában kell lennie, hogy ebben *a közös szülői*

szerepben az asszonnyal szemben különös tartozás hárul órá. Semmiféle „jogegyenlőség” nem érvényesül a férfi és a nő között, ha e körülményt lényegében nem veszik figyelembe.

Az anyaság különös kapcsolatban áll az élet titkával, mely az asszony méhében érlelődik: az anya csodálattal áll ez előtt a titok előtt, és egyedülálló intuícióval ragadja meg azt, ami benne fejlődik. A „kezdet” fényénél fogadja be a gyermeket az anya, s akit a méhében hord, azt úgy szereti, mint személyt. Ez az egyedülálló kapcsolat az új emberrel, aki fokozatosan fejlődik, olyan lelkiületet támaszt az ember – nemcsak a saját gyermek, hanem általában az ember – iránt, amely már mélységesen kifejezi a női karaktert. Általános meggyőződés, hogy az asszony sokkal jobban képes egy *konkrét személlyel* törődni, és az anyaság ezt a képességét még erősebben kibontakoztatja. A férfi – szülői mivolta ellenére – mindig „kívül marad” a terhesség és a gyermek születésének folyamatán, és ezért sok dologban *az anyától kell megtanulnia saját „atyaságát”*. Minderről elmondható, hogy része annak a folyamatnak, melynek révén az emberek szülővé válnak a születéskor, és az azt követő – különösen az első – időkben. A gyermek nevelése egészét tekintve az anya és az apa közös kötelessége. Mégis az anyai nevelés a döntő egy új emberi személyiség alapjainak lerakásában.

Az anyaság viszonya a szövetséghez

19. Most ismét visszatérünk az asszony protoevangéliumban megrajzolt *ősképéhez*. Mint szülőnek és az ember első nevelőjének (mert a szülők lelki dimenziója a nevelés) sajátos elsőbbsége van még a férfival szemben is. Bár anyasága *biológiai értelemben* a férfitől függ, az emberi nem új fiai és leányai „személyé alakulásának egész folyamatára” ő nyomja rá a lényegi „bélyeget”. Az asszony anyasága *biofizikai értelemben* passzivitásnak tűnik, az új élet kibontakozása benne és az ő testében „történik”, ugyanakkor az asszony teljesen részt vesz benne. *Személyes és etikai értelemben* az anyaság az asszony nagyon fontos teremtő képessége, melytől nagymértékben függ az újonnan keletkező ember emberi természete. Az asszony anyasága ily módon is különleges meghívás és kihívás, mely a férfi és annak atyasága felé irányul.

Az asszony szentírási ősmintája *magának az Isten Anyjának anyaságában éri el* tetőpontját és koronáját, amint azt a protoevangélium szavai is megerősítik: „ellenkezést vetek közéd és az asszony közé”. Íme, tehát Isten az asszonyba és az ő anyai „igen”-jébe („legyen nekem a te igéd szerint”) helyezte el *az emberrel kötendő új szövetség kezdetét*; mely szövetség Krisztusban, az ő testében és vérében, keresztjében és föltámadásában örök és végérvényes. És mert ennek a szövetségnek „testben és vérben” kellett megvalósulnia, azért kezdetét az anyában nyerte. A „Magasságbeli Fia” csak az ő szüzi és anyai „igen”-je miatt mondhatja az Atyának: „Testet adtál nekem... Íme, eljövök... hogy megtegyem, Isten, a te akaratodat”.^[179]

A szövetségnek ebbe a rendjébe, amelyet Isten az emberekkel Jézus Krisztusban kötött, beleszövődött az asszony anyasága. Valahányszor a földön az emberiség története során

ismétlődik az asszony anyasága, mindig kapcsolatban van azzal a szövetséggel, melyet Isten kötött az emberiséggel az Isten anyjának anyasága révén.

Nemde ezt a tényt igazolja már Jézus válasza is, melyet annak az asszonynak adott, aki a tömegből odakiáltott neki édesanyja anyaságát magasztalva: „Boldog a méh, amely kihordott, és az emlő, amelyet szoptál!”? Jézus válaszolt: „Hát még azok milyen boldogok, akik hallgatják az Isten szavát, és hűségesek is maradnak hozzá!”^[180] Jézus megerősíti az anyaság jelentőségét testi értelemben, de azonnal rávilágít annak mélyebb jelentőségére, amely a Lélek rendjével függ össze: az Istennel való szövetség jele, mert Isten „Lélek”.^[181] Ez mindenekelőtt Isten anyjának anyaságára vonatkozik. De bármely asszony anyasága, az evangélium fényénél értelmezve, nem csupán a „testé és véré”: föltárul benne ugyanis „*az élő Isten igéjének hallása*”, és a készség ennek az igének a „megtartására”, amely „*az örök élet igéje*”.^[182] Valójában a földi anyáktól született gyermekek, az emberi nem fiai és leányai azok, akik Isten Fiától hatalmat kapnak, hogy „Isten fiaivá legyenek”.^[183] A Krisztus vérében kötött új szövetség természete áthatja az egész emberi nemzést, mely ezáltal „*az új teremtmények*” dolgává és feladatává válik.^[184] Az asszony anyasága minden ember történetének távlatában az első küszöb, melynek átlépése föltétele „Isten fiai megnyilvánulásának”.^[185]

„*Az asszony szomorú, aki szül, mert elérkezett az órája. Amikor azonban megszületik a gyermeke, azon való örömeiben, hogy ember született a világra, nem gondol többet gyötrelmére.*”^[186] Krisztus szavainak első része a szülés fájdalmára vonatkozik, amely az eredendő bűn öröksége; de egyidejűleg megmutatja *az asszony anyasága és a húsvéti misztérium között fennálló összefüggést*. Ebben a misztériumban ugyanis benne foglaltatik a kereszt alatt az anya kínja is – az anyáé, aki a hitben részt vesz Fia megrázó „kiüresedésének” misztériumában. „Ez talán a hit legmélyebb *kenósizsa* az emberiség történetében.”^[187]

Amikor arra az anyára tekintünk, „akinek lelkét tőr járta át”,^[188] gondolataink elszállnak *a világ minden szenvedő asszonyához*, akik akár testi, akár lelki kínokat szenvednek. Ebben a szenvedésben szerepe van az asszony sajátos érzékenységének is, akkor is, ha gyakran jobban tudja viselni a szenvedést, mint a férfi. Szinte lehetetlen az összes szenvedést felsorolni, néven nevezni. Gondolhatunk a gyermekekért való anyai aggódásra, különösen, ha betegek, vagy ha tévútra jutottak, szeretteink halálára, a felnőtt gyerekektől elfeledett anyák magányosságára, az özvegyek elhagyatottságára, azoknak a nőknek a szenvedésére, akik az élet küzdelmében magukra maradtak, és azokra az asszonyokra, akiket igazságtalanság, bánatalom ért, akiket kizsákmányolnak. Végül ott van az emberi vagy anyai méltóságot sértő bűnök miatti lelkiismereti fájdalom, a lelkiismeret nehezen gyógyuló sebei. Mindezekkel a szenvedésekkel oda kell állnunk Krisztus keresztje alá.

De az Evangélium szavai az asszonyról, aki fájdalomtól szenved, amikor elérkezik az órája, hogy gyermeket szüljön, mindjárt utána *örömről* tanúskodnak. Ez abból ered, hogy *ember született a világra*. Ez az öröm is a húsvéti misztériumhoz tartozik, tudniillik ahhoz az örömhöz, amelynek az

apostolok Krisztus *föltámadása napján* lettek részesei: „Ti is most szomorkodtok” (ezeket a szavakat Krisztus a szenvedése és halála előtti napon mondta); „de én viszontlátlak benneteket, s akkor majd örül szívetek, és örömötöket nem veheti el tőletek senki.”[189]

Szüzesség a mennyek országáért

20. *Krisztus tanításában az anyaság kapcsolódik a szüzességhez, de különbözik is tőle.* Az erre vonatkozó alapvető mondatot Jézus akkor mondta ki, amikor a házasság fölbonthatatlanságáról beszélt. Miután tanítványai hallották a farizeusoknak adott válaszát, így szóltak Krisztushoz: „Ha így áll az ember dolga az asszonnyal, nem érdemes megházasodni”.[190] Függetlenül attól, hogy mit értettek a tanítványok az „akkor nem érdemes” kifejezés alatt, Krisztus az ő téves felfogásukat használta föl, hogy a nőtlenség (cölibátus) értékéről tanítsa őket: ugyanis „*a mennyek országáért*” cölibátust megkülönbözteti a természeti fogyatékoságtól és az emberek által okozott terméketlenségtől. Így szólt: „és vannak, akik *önként mondtak le a házasságról a mennyek országáért*”.[191] Önkéntes nőtlenségről van tehát szó, melyet a mennyek országáért választott valaki, tekintettel arra az eszkatologikus meghívásra, mely az Istennel való közösségre szólít. És hozzáteszi: „Aki föl tudja fogni, az fogja föl!” Megismétli azokat a szavakat, amelyeket a nőtlenségről szóló beszédének elején mondott.[192] Ezért *a nőtlenség a mennyek országáért* nem csupán szabad *elhatározás* gyümölcse az ember részéről, hanem Isten különleges *kegyelme* is, aki egy meghatározott személyt házasságon kívüli életre szólít. A cölibátus Isten eljövendő országának különleges jele, ugyanakkor segít abban, hogy a földi életben minden lelki és testi erő Isten eszkatologikus országának kizárólagos szolgálatába álljon.

Krisztus szavai választ adnak a kérdező tanítványoknak. Közvetlenül a kérdezőkhöz szól: és azok férfiak voltak. Mindazonáltal Krisztus válasza önmagában *mind a férfiakra, mind a nőkre érvényes*. Az összefüggésben a válasz rámutat a szüzesség evangéliumi eszményére, mely az ószövetségi hagyományhoz képest valami egészen „új”. Ez a hagyomány kapcsolatos valamiképpen Izrael várakozásával, különösen az izraelita asszonyokéval, hiszen a Messiást várták, akinek „asszony magvából” kellett támadnia. A nőtlenség és a szüzesség egy nagyobb Isten-közelség érdekében bizonyos zsidó körökben nem volt ugyan teljesen idegen, főként közvetlenül Jézus eljövetelekor. Az Isten országáért vállalt nőtlenség és a szüzesség mégis tagadhatatlan újdonság, amely közvetlenül kapcsolódik Isten megtestesüléséhez.

Miután Krisztus eljött, Isten népe várakozásának az eljövendő eszkatologikus országra kell irányulnia, ahová magának Krisztusnak kell bevezetnie „az új Izraelt”. Egy ilyen fordulathoz és értékrendi változáshoz a hit új tudatára van szükség. Ezt hangsúlyozza Krisztus kétszer is: „Aki föl tudja fogni, fogja föl”; „csak az fogja ezt föl, akinek megadatott”.[193] Ez az *új tudat* először *Máriában* mutatkozott meg, amikor megkérdezi az angyaltól: „Hogyan történik ez, hiszen férfit nem ismerek?”[194] Bár a Szentírás szerint „jegyese volt egy József nevű férfinak”,[195] Mária határozottan kitarzott fogadott szüzessége mellett, és a kizárólag „a Magasságbeli erejének” köszönhető anyaság a Szentlélek reá szállásának gyümölcse.[196] Ez az isteni anyaság tehát

nem Izrael asszonyainak emberi várakozására adott válasz: Isten ajándékként adatik Máriának. Ez az ajándék és mintakép minden ember új – az örök szövetségnek és Isten új és végső ígéretének megfelelő – reményének kezdete is: *az eszkatologikus remény jele*.

Az evangélium alapján kialakult és elmélyült a szüzesség értelme úgy is, mint női hivatás, mely a názáreti Szűz példája szerint megerősíti a nők méltóságát. Az evangélium a *személyek Istennek szenteltségének különleges fajtáját tárja elénk*, mely a személyt egyedül és kizárólagosan Istennek adja az evangéliumi tanácsok, nevezetesen a tisztaság, a szegénység és az engedelmisség erénye által. Ezeknek a tanácsoknak tökéletes megtestesülése maga Jézus Krisztus. Aki Őt radikálisan követni akarja, az elkötelezi magát az e tanácsok szerinti életre, melyek kétségtelenül különböznek a parancsoktól, és a keresztényeknek a radikális evangéliumi erkölcs útját mutatják. A kereszténység kezdetétől fogva ráléptek erre az útra férfiak és nők, hogy nemektől függetlenül minden ember számára bemutassák az evangéliumi eszményt.

Ebben a tágabb összefüggésben *a szüzesség a nő számára is utat nyit*, olyan utat, amelyen a nő másként valósítja meg személyiségét, mint a házasságban. Hogy ezt az utat megérthessük, ismét vissza kell térnünk a keresztény antropológia alapfogalmához. A szabadon választott szüzességben ugyanis a nő mint személyt állítja önmagát, azaz mint teremtményt, akit Isten kezdettől fogva önmagáért akart; s aki ugyanakkor megvalósítja női mivoltának értékét, amennyiben „őszinte ajándék” lesz egyedül Isten számára, aki Krisztusban kinyilatkoztatta magát, ajándék Krisztus számára is, aki az emberek Megváltója és a lelkek jegyese: tehát „jegyesi” ajándékká lesz. Kétségtelenül *a szüzességet, tudniillik a nő Istennek szenteltségét a szüzességben nem lehet megérteni a jegyesi szeretet nélkül*: ugyanis az ilyen szeretetben lesz az emberi személy egy másik számára ajándékká. [197] Egyébként így kell értelmezni a férfi Istennek szenteltségét is a papi cölibátusban és a szerzetesi állapotban.

A női személyiség természetes jegyesi beállítottsága az így értelmezett szüzességben megtalálja válaszát. A nő, aki kezdettől arra hivatott, hogy szeressék és szeressen, a szüzességre szóló meghívásban *Krisztust elsősorban úgy találja meg*, mint Megváltót, aki önmaga teljes ajándékozásával „mindvégig szeretett”; *s erre az ajándéokra válasz a nő egész életének „őszinte elajándékozása”*. [198] Éppen ezért odaadta magát az isteni Jegyesnek, és odaadása olyan egységre irányul, mely teljes egészében lelki természetű: a Szentlélek hatására „egy lélek lesz” Krisztussal, a jegyessel. [199]

Ez a szüzesség evangéliumi formája, melyben különleges módon megvalósul a nő hivatása és méltósága. Az így elfogadott szüzességben fejeződik ki *az evangélium – úgynevezett – radikalizmusa*: mindent elhagyni és követni Krisztust”. [200] Ez alig hasonlítható ahhoz az állapothoz, amikor valaki egyszerűen hajadon vagy nőtlen marad, mert a szüzesség nem egyszerű „tagadás”, hanem egy magasabbrendű „állítást” foglal magába a jegyesség rendjében: tudniillik önmaga egyetemese és osztatlan elajándékozását.

A Lélek szerinti anyaság

21. Az evangéliumi értelemben vett szüzesség magával hozza a *a házasságról, következésképpen a fizikai anyaságról való lemondást.*

De az anyaságról való ilyen lemondás, amely a női szívnek nagyon nagy áldozatot is jelenthet, magába foglalja egy másik fajta anyaság tapasztalatát, a „*Lélek szerinti*” anyaságét.^[201] A szüzesség nem szünteti meg valójában a nő sajátos tulajdonságait. A lelki anyaságnak sokféle formája van. Az Istennek szentelt nők életében, akik – például – különböző társulatok apostoli jellege, karizmáinak és szabályainak rendje szerint élnek, kifejeződik mint emberekről, főként a rászorulókról – betegekről, hátrányos helyzetűekről, kitanúsítottokról, árvákról, öregekről, gyerekekről, ifjakról, foglyokról és általában az emberi lét peremére szorultakról – való gondoskodás. Így az *Istennek szentelt nő* mindig és mindenki *a Jegyest találja meg*, ahogyan Ő maga mondta: „Amit egynek a legkisebb testvéreim közül tettetek, azt nekem tettétek”.^[202] A jegyesi szeretet különös készséget jelent bárki elfogadására, aki környezetében él. A házasságban ez a készség, jóllehet mindenki számára nyitott, különösen a szülők gyermekeik iránti szeretetében nyilvánul meg. A szüzességben ez a készség *mindenki számára nyitott, aki Krisztus szeretetébe tartozik.*

Krisztusra való tekintettel, aki mindenkinek és minden egyes embernek Megváltója, a jegyesi szeretet, melynek anyai ereje a szűz jegyes nő szívében is ott rejtőzik, kész mindenki és minden egyes ember felé kitárulni. Ezt megerősíti a szerzetesrendek apostoli élete ugyanúgy, mint a szemlélődő vagy klauzúrás rendeké. Vannak még más formái is a mennyek országáért vállalt szűzi életnek, mint például az Istennek szentelt világi intézmények, melyek mozgalmakban, közösségekben, társulatokban működnek, s melyek mindegyikében *ugyanaz a lelki anyaság jut a szüzességben sokféle formában kifejezésre.* De nemcsak közösségi, hanem közösségen kívüli formák is vannak. Végezetül mint női hivatás a szüzesség mindig egy személy hivatása, egy igazi és meg nem ismételt személyé. Így tehát a szűzi hivatásban megtapasztalható lelki anyaság is mélységesen a személyhez tartozik.

Ezen az alapon különös *hasonlóság van a hajadon nő szüzessége és a férjezett asszony anyasága között.* E *hasonlóság* nemcsak az anyaságtól hat a szüzesség felé, amint előbb megállapítottuk, hanem a szüzességtől is hat a házasság felé, mint női hivatásforma felé, melyben a nők a született gyermekek anyjává lesznek. E második *hasonlóság* kiindulópontja a jegyesség. A nő ugyanis „eljegyzett” mind a házasság szentsége, mind lelki módon a Krisztussal való jegyesség által. Az eljegyzettség mindkét esetben a menyasszony „őszinte önátadását” jelenti a vőlegény számára. Ilyen értelemben valóban elmondható, hogy a házasság képe lelkileg megtalálható a szüzességben. És ha a test fizikai anyaságról van szó, nemde ennek is lelki anyasággá kell válni, hogy megfeleljen az ember teljes igazságának, hiszen az ember testből és lélekből áll? Így tehát több indoka is van annak, hogy e két különböző úton – azaz a nő két élethivatásában – a személyen belül kölcsönös kiegészítést, sőt mélységes kapcsolatot fedezzünk

föl.

„Fiaim, újra a szülés fájdalmait szenvedem értetek!”

22. Az evangélium föltárja és megérteti az emberi személynek e sajátos létmódját, ugyanis minden nőt és minden férfit segít, hogy az eddig mondottak szerint éljen és valósítsa meg önmagát, a Szentlélek ajándékait és „Isten nagy tetteit” illetően ugyanis teljesen egyenrangúak.^[203] De nemcsak ebben egyenrangúak: Pontosan „Isten nagy tetteire” való tekintettel a férfi-apostol szükségét érzi, hogy apostoli szolgálatának valóságát olyan dologgal fejezze ki, ami lényegileg a női mivolt sajátja. Pontosan ezt teszi a Tarsusból származó Pál, amikor a következő szavakkal fordul a galatákhöz: „Fiaim, újra a *szülés fájdalmait szenvedem értetek*”.^[204] Az *első Korintusi levélben*^[205] az apostol a szüzességet a házasságnál magasabbrendűnek tartja – s ez az Egyháznak állandó tanítása Krisztus Máté evangéliumában található szavai szerint^[206] –, de nem homályosítja el és nem csökkenti ezzel a testi és lelki anyaság jelentőségét és értékét. Az Egyház alapvető küldetésének szemléltetésére nem talál jobb hasonlatot, mint az anyaságot.

Ezzel az igazsággal és hasonlattal egybehangzó kijelentést találunk az Egyházzal szóló dogmatikus konstitúcióban: Mária az Egyház előképe.^[207] „A joggal anyának és szűznek mondható Egyház misztériumában a Boldogságos Szűz Mária az első helyen áll, mert a szüzesség és az anyaság nagyszerű és páratlan mintaképe. ... A Fiút pedig, akit e világra szült, Isten elsőszülötté tette a sok testvér,^[208] vagyis a hívők között, kiknek születésében és fölnevelésében anyai szeretettel működik közre.”^[209] „Az Egyház, miközben Mária titokzatos szentségét szemléli, szeretetét utánozza és hűségesen teljesíti az Atya akaratát, Isten ígéjének hívő elfogadása által maga is anya lesz: az igehirdetéssel és a keresztséggel ugyanis új, halhatatlan életre szüli a Szentlélektől fogant és az Istenből született fiakat.”^[210] Itt az emberi nem fiait és leányait illetően lelki anyaságról van szó. Az ilyen anyaság – mint fentebb mondtuk – osztályrésze a nőnek a szüzességben is. „*És szűz az Egyház is: sértetlenül és tisztán megőrzi a Vőlegényének adott szavát,*^[211] ami Móriában érte el tökéletes beteljesülését. Ezért az Egyház Urának anyját követve, a Szentlélek erejével szűziesen őrzi a sértetlen hitet, a szilárd reményt és az őszinte szeretetet.”^[212]

Ezért állítja a Zsinat, hogy az Egyház titka, valósága és életereje az Isten anyjára való hivatkozás nélkül érthetetlen. Közvetve utalást találunk itt a *szentírási „asszony” ősmintájára*, amint az a „kezdet” leírásában^[213] és a teremtés egész folyamán az ősbűntől a megváltásig világosan kirajzolódik. Ezen az úton nyer megerősítést az a mély kapcsolat, mely Isten üdvözítő tervének az emberi történelemre vonatkozó elhatározása és az emberi dolgok között áll fönn. A Szentírás tehát meggyőz minket arról, hogy magát az embert, s az „emberi” dolgokat sem lehet megfelelően magyarázni anélkül, hogy ne hivatkoznánk a „női” valóságra. Valami hasonló történik Isten üdvrendjében is: ha az emberi történelemmel való kapcsolatában akarjuk fölfogni, nem szabad mellőznünk hitünk távlatában az „asszony”, a szűz-anya-jegy misztériumát.

AZ EGYHÁZ – KRISZTUS JEGYESE

A nagy misztérium

23. Alapvető fontosságúak itt az *Efezusi levél* szavai: „Férfiak, szeressétek feleségeteket, ahogyan Krisztus is szerette az Egyházat, és föláldozta magát érte, hogy a keresztségben isteni szavával megtisztítva megszentelje. Ragyogóvá akarta tenni az Egyházat, amelyen sem szeplő, sem ránc, sem egyéb efféle nincsen, hanem szent és szeplőtelen. Így a férj is köteles szeretni feleségét, mint saját testét. Aki feleségét szereti, önmagát szereti. A saját testét senki sem gyűlöli, hanem táplálja, gondozza, akárcsak Krisztus az Egyházat. Mert tagjai vagyunk testének. 'Ezért az ember elhagyja apját, anyját, feleségével tart, és a kettő egy ember lesz'. *Nagy titok ez, én Krisztusra és az Egyházra vonatkoztatom.*^[214]

Az igazságot az Egyházzal mint Krisztus jegyeséről ebben a levélben mondja ki a szerző, de egyúttal rámutat arra is, hogy ez az igazság *benne van a Szentírásban, a teremtés leírásában; az ember férfivá és nővé teremtésében* gyökerezik. Az Isten képére és hasonlatosságára teremtett, mint a „kettő egysége” mindketten jegyesi szeretetre szóló meghívást kaptak. A *Teremtés könyvének*^[215] elbeszélése alapján ez az alapvető meghívás az asszony teremtésével egyidejűleg történt és a Teremtő részéről bele van írva a házasság intézményébe, mely a *Ter 2,24* szerint kezdettől fogva magán viselte a személyek közösségének (*communio personarum*) jellegét. Bár nem közvetlenül, de a „kezdet” leírása^[216] arra utal, hogy a férfi és az asszony kapcsolata egész „étoszának” meg kell felelnie létezésük személyes igazságának.

Mindezekről már előzőleg volt szó. Az *Efezusi levél* szövege ismét megerősíti a fenti igazságot, és összeveti a férfi és asszony közötti jegyesi szeretet jellegét Krisztus és az Egyház misztériumával. *Krisztus az Egyház vőlegénye, az Egyház pedig Krisztus menyasszonya.* Ez a hasonlat nem előzmény nélküli: azokat alkalmazza az Újszövetségre, amiket az Ószövetségben – különösen Ozeás, Jeremiás, Ezekiel és Izaiás próféta^[217] – már elmondtak. Minden egyes részlet külön taglalást érdemelne, de most legalább egy szövegrészt idézünk. Isten így szól prófétája által az ő kiválasztott népéhez: „Ne félj, nem fogsz megszegyenülni, ne pirulj, nem ér gyalázat! Sőt elfelejtjed ifjúkorod szégyenét, és özvegységed gyalázatára nem kell emlékezned többé. Mert maga *Teremtőd lesz a hitvesed*, a Seregek Ura a neve. Izrael Szentje lesz a Megváltód, akit az egész föld Istenének hívnak. Igen, mint egy elhagyott és bánkódó lelkű asszonyt, visszahív az Úr. Mert eltaszíthatja-e valaki ifjúkori feleségét? Istened mondja ezt. Igaz, elhagytalak egy röpke pillanatra, de most nagy irgalommal visszafogadlak. Amikor haragom fölgerjedt, egy pillanatra elrejtettem előled arcomat. De most örökre szóló irgalommal megkönyörülök rajtad. Az Úr mondja ezt, a te Megváltód... Mert a hegyek megindulhatnak, és megrendülhetnek a halmok, de az én szeretetem nem hagy el soha, és veled kötött békeszövetségem nem inog meg. Az Úr mondja ezt, aki megkönyörült rajtad.”^[218]

Ha az ember – a férfi és a nő – Isten képére és hasonlatosságára lett teremtve, akkor Isten a próféta ajkával tud önmagáról beszélni olyan nyelven, amely természeténél fogva emberi: Izaiás idézett szövegében Isten az ő szeretetét „*emberi*” módon fejezi ki, de *a szeretet maga isteni szeretet*. Mint Isten szeretete, jegyesi jellege is isteni, akkor is, ha a férfi és az asszony szeretetének analógiájával fejezik ki. Ez az asszony és jegyes Izrael mint Istentől kiválasztott nép, és ez a kiválasztás kizárólag Isten ingyenes szeretetéből források. Ez a szeretet magyarázza a szövetséget, amit gyakran úgy mutatnak be, mint házassági szövetséget, amelyet Isten köt választott népével. Ez a szövetség Isten részéről örök elkötelezettség; Isten hű marad jegyesi szeretetéhez akkor is, ha jegyese ismételt hűtlennek bizonyult.

Ez a *jegyesi szeretetet bemutató kép* az isteni Vőlegénynek a próféta szövegből világosan kiemelkedő alakjával az *Efezusi levélben*[219] megerősítést nyer és eléri csúcspontját. Keresztelő Szent János *Krisztust* vőlegényként köszönti:[220] sőt maga Krisztus alkalmazza önmagára ezt a próféta hasonlatot.[221] Pál apostol, aki az Ószövetség örökségét hordozza a szívében, azt írja a korintusiaknak: „Isten féltékenységével féltetek titeket. Mert eljegyeztelek benneteket egy férfival, hogy tiszta szűzként vezesselek el Krisztushoz.”[222] A megváltó Krisztus szeretetének igazságát a legrövidebben az *Efezusiaknak írt levél* fogalmazta meg a hitvesi szeretet hasonlatával: „Krisztus szerette az Egyházat, és föláldozta magát érte”,[223] és ezzel igazolást nyer, hogy az Egyház Krisztus menyasszonya: „Izrael Szentje lesz a Megváltó”. [224] Szent Pál szövegében a jegyesi kapcsolat hasonlata egyszerre két irányba mutat, melyek együtt adják a „nagy misztériumot” (sacramentum magnum). A házastársi szerződés rávilágít Krisztus és az Egyház szeretetének jegyesi jellegére, és e kapcsolat mint „nagy misztérium” és „szentség” kifejezi a házasság szentségi voltát, mint két jegyes, egy férfi és egy asszony szent szövetségét. Ha elolvassuk ezt a gazdag és sokértelmű szöveget, mely *egészében egy nagy hasonlat*, meg kell *különböztetnünk* benne azt, ami emberi valóság a személyek közötti kapcsolatban, és azt, amit szimbolikus nyelven mint nagy isteni misztériumot tár föl.

Evangéliumi újdonság

24. A szöveg a házastársakhoz fordul, konkrét asszonyokhoz és férfiakhoz, s emlékezteti őket a hitvesi szeretet „étosz”-ára, mely visszanyúl a „kezdehez”, amelyben Isten a házasságot alapította. Ezen intézmény igazságának felel meg a buzdítás: „*Férfiak, szeressétek feleségeiteket*”; szeressétek őket amiatt a különleges és egyedülálló kötelék miatt, melynek révén a férfi és az asszony a házasságban „egy testté” lesz.[225] Ebben a szeretetben találjuk az *asszony* mint *személy alapvető állítását*, egy olyan *állítást*, melyből a női személy teljesen kibontakozhat és gazdagodhat. Krisztus ugyanígy viselkedik mint az Egyház vőlegénye, amikor „ragyogóan, szeplő és ránc nélkül” akarja látni az Egyházat.[226] Elmondhatjuk, hogy ebben teljesen össze van foglalva a nővel megélt kapcsolat krisztusi „stílusa”. A férjnek magáévá kell tennie ezt a stílust a feleségével szemben; s ugyanígy kell viselkednie a férfinak a nővel minden esetben. Így valósítják meg mindketten, tudniillik a férfi és az asszony az „őszinte önátadást”.

Az *Efezusi levél* szerzője nem lát ellentmondást egy ilyen módon fogalmazott buzdítás és ama állítás között, hogy „az asszony engedelmeskedjék a férjének, akárcsak az Úrnak, mert a férfi feje az asszonynak”. [227] A szerző tudja, hogy ezt a követelményt, mely oly mélyen gyökerezett a kor szokásában és vallási hagyományában, új módon kell érteni és teljesíteni azoknak, akik „*Krisztus iránti tiszteletből alárendeltjei egymásnak*”; [228] annál is inkább, mert a férjet az asszony „fejének” nevezi, miként Krisztus az Egyház feje, tudniillik hogy önmagát adja érte; [229] és az „önmagát adja” azt jelenti: saját életét adja érte. Míg azonban a Krisztus–Egyház vonatkozásban csak az Egyházra vonatkozik ez az „alárendeltség”, addig a férj–feleség viszonylatban ez nem egyoldalú, hanem kölcsönös. A „rég dolgokhoz” viszonyítva ez nyilvánvalóan valami „új”: az evangélium „újdonsága”. Több olyan helyet találunk, ahol az apostoli iratok ezt az újat említik, holott náluk a „rég” – mely Izrael vallásos hagyományában, a maga módján a régi szövegek értelmezésében és magyarázatában, mint például a *Ter* 2-ben gyökerezik – még általánosan érezhető. [230]

Az apostoli levelek olyan emberekhez szólnak, akik egyformán gondolkodó és cselekvő környezetben élnek. Krisztus „újdonsága” létező valóság: az evangélium biztos és egyértelmű tanítása s egyben a megváltás gyümölcse. Ugyanakkor a tudatnak – hogy a házasságban a házastársak kölcsönös „alárendeltsége a Krisztus iránti hódolaton” alapszik és nemcsak az asszony alárendeltségét jelenti a férfival szemben – egyre szélesebb körökben terjednie kellett az emberek lelkében és szívében, a szokásokban és erkölcsökben. E kihívás nem szűnt meg hatni a további generációkra; olyan kihívás ez, melyet az embernek mindig újból el kell fogadnia. Az apostol nem csupán azt írja, hogy „Krisztusban nincs többé férfi vagy asszony...”, hanem azt is: „nincs többé rabszolga vagy szabad”. [231] És mégis hány évszázad kellett ahhoz, hogy ezen alaptétel az emberiség történetében a rabszolgaságot eltörölje! És mit mondjunk a szolgai függésről, mely mind a mai napig nem tűnt el az emberek és népek körében a világ történelméből?

A megváltás „étosz”-ának kihívása világos és végérvényes. Minden „alárendeltségi” alapnak, mely az asszony rovására áll fenn a házasságban, át kell alakulnia mindkét fél „kölcsönös alárendeltségévé” „Krisztus félelmében”. Az igazi jegyesi szeretet legmélyebb forrását Krisztusban találja meg, aki az Egyháznak, menyasszonyának vőlegénye.

A „ nagy misztérium” szimbolikus értelmezése

25. Az *Efezusi levélben* találkozunk ennek az analógiának egy másik értelmezésével, melynek a maga egészében a „nagy misztérium” föltárására kell szolgálnia. E második értelmezés *szimbolikus*, azaz képszerű. Ha ugyanis Isten szeretetét az ember és Izrael választott népe iránt a próféták úgy mutatják be, mint a vőlegény szeretetét a menyasszony iránt, ez a hasonlat föltárja Isten nem emberi, hanem isteni természetű, „jegyesi” szeretetét: „Aki teremtett téged, a jegyessed lesz..., akit az egész föld Istenének hívnak”. [232] Ugyanezt kell elmondanunk a megváltó Krisztus jegyesi szeretetéről: „Mert Isten úgy szerette a világot, hogy egyszülött Fiát adta érte”. [233] Isten szeretetéről van tehát szó, mely Krisztus megváltása révén nyert kifejezést. Szent Pál levele

szerint ez a szeretet a hitvestársak jegyesi szeretetéhez „hasonló”, de természetesen azzal nem „egyenlő”. Az analógia ugyanis a hasonlóság mellett teret ad a „különbözőségnek” is.

Ezt könnyen fölfedezzük, ha a „menyasszony” alakját vesszük szemügyre. Az említett *Efezusi levél* szerint ez a menyasszony az Egyház; miként a próféták számára a menyasszony Izrael volt: *kollektív alany* tehát, és nem egyetlen *személy*. Isten népe ez a kollektív alany, azaz sok emberből, férfiakból és nőkből álló közösség. „Krisztus szerette az Egyházat”, pontosan mint közösséget, mint Isten népét; ugyanakkor ebben a közösségben, amelyet az ő testének is neveznek,^[234] minden egyes embert szeretett. Krisztus ugyanis kivétel nélkül mindenkit megváltott, minden férfit és nőt. A megváltásban ez az isteni szeretet nyer kifejezést, s az emberiség és az egész világ történetében jut el jegyesi jellege a teljességre.

Krisztus belépett ebbe a történetbe és benne is marad mint Vőlegény, „aki önmagát adta”. „Odaadta magát” azt jelenti itt, hogy a legtökéletesebb és leggyökeresebb módon „őszinte ajándékká lett”. „Ennél nagyobb szeretet nincs”.^[235] Ilyen értelemben az Egyház által *minden ember – minden férfi és nő – meghívást kapott, hogy Krisztusnak, a világ Megváltójának menyasszonya legyen*. Ily módon a „menyasszonyság” s a belőle fakadó „nőiesség” Pál szerint az emberi valóság szimbóluma: „Nincs többé férfi és nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban”.^[236]

Nyelvészetileg elmondható, hogy az *Efezusi levél* idézett helye szerint a jegyesi szeretet analógiája egyszerre vonatkozik „férfiasra” és „nőiesre”, mert a férfiakat is, mint az Egyház tagjait belefoglalja a „menyasszony” fogalmába. És semmi csodálkoznivaló nincs azon, hogy az apostol – hivatását Krisztusban és az Egyházban magyarázva – így beszél: „Fiaim, újra a szülés fájdalmait szenvedem értetek”.^[237] A „humánus” határain belül, tudniillik a személy jellemző tulajdonságain belül *megkülönböztetjük a „férfias” és a „nőies” sajátosságokat, de ezek kölcsönösen kiegészítik és magyarázzák egymást*. Ez jelenik meg az *Efezusi levél* nagy „menyasszony”-analógiájában is. Az Egyházban minden egyes ember – férfi és nő – „menyasszony”, amennyiben ajándékba kapja a megváltó Krisztus szeretetét, és viszonzásul saját személyének odaajándékozásával törekszik válaszolni.

Krisztus a Vőlegény. Ebben fejeződik ki Isten szeretetének igazsága, aki „előbb” szeretett minket,^[238] és ezzel az emberek iránti jegyesi szeretettel önmagát adva, minden emberi várakozást felülmúlt: „mindvégig szerette őket”.^[239] A Vőlegény – az Atyaistennel egylényegű Fiú – Mária fia lett; ember fia, valóságos ember, férfi. A *vőlegény alakja a férfi nemhez tartozik*. Ez a „férfias” jelleg jelzi a szeretet emberi sajátosságát, mellyel Isten a maga szeretetét megmutatta Izrael, az Egyház és minden ember iránt. Mérlegelve mindazt, amit az Evangéliumok Krisztus nők felé megnyilvánuló magatartásáról elmondanak, leszűrhetjük, hogy ő emberként, mint Izrael fia kinyilvánította „Ábrahám leányainak” méltóságát,^[240] tudniillik azt a méltóságot, melynek a nő a „kezdetkor” ugyanúgy birtokában volt, mint a férfi. És Krisztus egyúttal kiemelte azt a sajátosságot – teljes gazdagságával együtt –, mely a nőt a férfitől megkülönbözteti, s melyet a teremtés

misztériumában a nő ajándéku kapott. Krisztusnak a nők iránti magatartásában mintaszerűen valósult meg az, amit az *Efezusi levél* a „vőlegény” szóval fejez ki. Amiatt, hogy Krisztus isteni szeretete vőlegényi szeretet, mindenfajta emberi szeretetnek – de főként a férfi-ember szeretetének – mintája és példaképe.

Az Eucharisztia

26. A „nagy misztérium” távlatában, mely Krisztus és az Egyház közötti jegyesi szeretetben nyer kifejezést, jobban megértjük a „tizenkettő” meghívását is. *Amikor Jézus csak férfiakat választ apostolságra, ezt teljesen szabadon és függetlenül teszi.* Ugyanazzal a szabadsággal tette ezt, mellyel magatartásában a nő hivatását és méltóságát hangsúlyozta, anélkül, hogy az uralkodó erkölcsökhöz vagy a törvényhozás nyomán kialakult hagyományokhoz igazodott volna. Így az a föltételezés, hogy az akkori mentalitásnak megfelelően választott csak férfiakat apostolokká, egyáltalán nem illik Jézus cselekvésmódjába. „Mester, mi tudjuk, hogy te igazmondó vagy és Isten útját az igazságban tanítod..., mert *nem vagy tekintettel senki személyére...*”.[241] Ezek a szavak híven festik a názáreti Jézus magatartását; s megvilágítják a „tizenkettő” meghívását is. Ők vannak ott Krisztussal az utolsó vacsorán, s egyedül ők kapják az Eucharisztia alapításához kapcsolódó szentségi parancsot: „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre”. [242] A föltámadás estéjén ők kapják a Szentleket, hogy megbocsássák az emberek bűneit: „Akiknek megbocsátjátok a bűneit, azok bocsánatot nyernek, s akiknek megtartjátok, azok bűnben maradnak”. [243]

És már benne is vagyunk a húsvéti misztérium közepében, ami alapjában tárja föl Isten jegyesi szeretetét. A vőlegény Krisztus, mert „önmagát adta”: a teste „odaadatott”, és a vére is „kiontatott”. [244] Ily módon „szeretett mindvégig”. [245] A keresztáldozatba foglalt „őszinte odaadás” mutatja meg teljesen Isten szeretetének jegyesi jellegét. Az Egyház vőlegénye Krisztus, mint a világ megváltója. *Az Eucharisztia a megváltásunk szentsége. A vőlegény és a menyasszony szentsége.* Az Eucharisztia ugyanis újra jelenlővé teszi és szentségi módon végrehajtja Krisztus megváltó tettét, aki testét Egyházzá „teremti”. Ezzel a testtel egyesül Krisztus úgy, mint menyasszonyával a vőlegény. Mindez benne foglaltatik az *Efezusi levélben*. Krisztusnak és az Egyháznak ebbe a „nagy misztériumába” torkollik a „kettő – már kezdetben megalkotott – egysége”, tudniillik a férfi és a nő egysége.

Ha Krisztus az Eucharisztia alapításakor ezt oly szorosán kapcsolta az apostolok papi szolgálatával, föltételezhetjük, hogy ezen a módon ki akarta fejezni a megváltásban is azt az Istentől szándékolt különbséget, mely férfi és nő között, a *férfias* és *nőies* között már a teremtés titkában megvolt. Mindenekelőtt az *Eucharishtiában* fejeződik ki szentségi módon a *vőlegény Krisztus megváltó tette, a menyasszony Egyház javára*. Ez teljesen egyértelművé válik, amikor az Eucharisztia szentségi misztériumát – melyben a pap „*Krisztus személyében*” cselekszik – férfi mutatja be. Ez a magyarázat megerősíti az *Inter insigniores* nyilatkozat tanítását, melyet VI. Pál pápa parancsára adtak ki a nők szolgálati papságra bocsátásának kérdéséről. [246]

A menyasszony odaadása

27. A II. Vatikáni Zsinat az Egyházban megújította az általános papság tudatát. Az Újszövetségben csak egy áldozat van és csak egy pap: Krisztus. *Krisztusnak ebben az egyetlen papságában részesülnek az összes megkereszteltek*, mind a férfiak, mind a nők, amennyiben „önmagukat kell adniuk élő, szent, Istennek tetsző áldozatul;[247] szerte a földön tanúságot kell tenniük Krisztusról, és készen kell lenniük arra, hogy mindenkinek megfeleljenek, aki csak kérdezi, mi az alapja az örök életbe vetett reményüknek.”[248] Az egyetemes részesedés Krisztus áldozatában, melyben a Megváltó az egész világot, s különösen az emberi nemet följajánlotta az Atyának, eredményezi, hogy az Egyházban mindannyian „ország és papság” lesznek,[249] azaz a messiás Krisztusnak nemcsak papi, hanem prófétai és királyi küldetésében is részesülnek. Ez a részesedés adja továbbá azt a kapcsolatot, mely az Egyház mint Isten népe és Krisztus között fönáll. Egyúttal ebben fejeződik ki az *Efezusi levél* „nagy misztériuma”: *a vőlegényével egyesült menyasszony; egyesült*, mert az ő életét éli, *egyesült*, mert részesül hármass küldetésében (Krisztus hármass hivatalában), s *egyesült*, mert „őszinte odaadásával” *a vőlegény*, a világ Megváltója szeretetének *kimondhatatlan ajándékát* viszonzza. Az, ami az egész Egyháznak szól, férfiaknak és nőknek egyaránt, nyilvánvalóan azokra is vonatkozik, akik részesei a „szolgálati papságnak”, [250] melynek valóban szolgálat jellege van. A Krisztus és az Egyház közötti „nagy misztériumban” mindenkire szól a hívás, hogy menyasszonyként életének átadásával válaszoljon Krisztus mérhetetlen szeretetére, aki mint a világ Megváltója egyedüli vőlegénye az Egyháznak. Az egyetemes „királyi papságban” egyidejűleg kifejeződik a menyasszony önátadása is.

Rendkívül fontos, hogy az Egyházat sajátos lényege szerint fogjuk föl, és ne azonosítsuk „intézmény” voltával, amit emberek alkottak és szőttek bele a történelembe, mert ez olyan megítélési szempont, ami nem tartozik lényegi természetéhez. Jóllehet az Egyháznak hierarchikus szerkezete van, [251] ez teljes egészében Krisztus tagjainak *megszentelésére* irányul. Ezt az életszentséget a „nagy misztérium” szerint kell megítélni, melyben a menyasszony a szeretet önátadásában a vőlegény önátadását viszonzza, és ezt a Szentlélekben teszi, mert „a nekünk ajándékozott Szentlélekkel kiáradt szívünkbe az Isten szeretete”. [252] A II. Vatikáni Zsinat, miközben az egész hagyományt megerősíti, emlékeztet arra, hogy az életszentség hierarchiájában pontosan egy „asszony”, a názáreti Mária az Egyház „előképe”, és ő mindenkit „megelőz” az életszentség útján. Az ő személyében az Egyház már elérte a tökéletességet, mert szeplő és ránc nélkül való. [253] Ebben az értelemben nevezhető az Egyház egyszerre: „máriásnak” és „péterinek–apostolinak”. [254]

Az Egyház történetének első idejétől kezdve a férfiak mellett sok nő is volt, akik teljes tartalmában megjelenítették a menyasszony választását a megváltó Vőlegény szeretetére. Elsőként ott látjuk azokat az asszonyokat, akik mindennap ott voltak Krisztus közvetlen közelében, és mennybemenetele után az apostolokkal együtt „állhatatosak voltak az imádságban” az utolsó vacsora termében, Jeruzsálemben pünkösöd napjáig. Pünkösödkor a Szentlélek szólt Isten népének

„fiai és leányai” által, akik beteljesítették Joel próféta jövendölését.^[255] Ezek az asszonyok és később mások is sajátos karizmáik és sokoldalú szolgálataik révén cselekvő és fontos részt vállaltak az ősegyház életében, az első és az azt követő keresztény közösségekben. Az apostoli írások nevükön nevezik őket, mint pl. „Főbe, aki a kenkreai egyház szolgálatában áll”,^[256] Priszka és férje, Aquila,^[257] Evodia és Szintihe,^[258] vagy: Mária, Triféna, Trifosza, Perzisz.^[259] Az apostol a Krisztusért való „fáradozásról” beszél, ami az apostoli Egyház különböző szolgálatait jelenti. E szolgálat a „családi egyházakban” kezdődött, melyekben az őszinte hit anyáról a gyermekekre és unokákra száll, ahogyan az Timóteus házában történt.^[260]

Ugyanez ismétlődik a századok folyamán nemzedékről nemzedékre, ahogyan azt az *egyház történet is igazolja*. Valójában azzal, hogy az Egyház síkraszáll a nő méltóságáért és hivatásáért, kifejezi tiszteletét és köszönetét azoknak, akik minden időben részt vettek Isten népének apostoli küldetésében. Szó van itt a szent vértanúkról, a szüzekről, az édesanyákról, akik hitüket bátran megvallották, és azzal, hogy gyermekeiket az evangélium szellemében nevelték, továbbadták a hitet és a hagyományt az Egyházban.

Minden korban és minden országban találunk sok „derék” asszonyt,^[261] akik üldözések, nehézségek, hátrányos helyzetük ellenére részt vállaltak az Egyház küldetésében. Legyen elég megemlíteni Mónikát, Szent Ágoston édesanyját, Makrinát, a kijevi Olgát, a toszkánai Matildot, sziléziai Hedviget és a krakkói Hedviget, türingiai Erzsébetet, a svéd Brigittát, Jeanne d'Arc-ot, limai Rózákat, Seaton Erzsébetet és Ward Máriát.

Keresztény nők tanúsága és tettei kihatással voltak az Egyház és a társadalom életére. Súlyos társadalmi igazságtalanságok közepette szabadon cselekedtek a szent asszonyok, mert a Krisztussal való kapcsolatukból merítették erőt. Ilyen kötődésről és Istenben gyökerező szabadságról tanúskodik például Sziénai Szent Katalin óriási hatása az Egyház életében és Avilai Szent Teréz a szemlélődő szerzetesi életben.

Napjainkban is számos nő tanúságtétele gazdagítja az Egyházat, akik teljesítik szentségre szólító hivatásukat. A szent asszonyok megtestesítői a női eszménynek, de példaképei valamennyi kereszténynek, példaképei „Krisztus követésének”: példásan mutatják meg, hogyan kell viszonznia a menyasszonynak a vőlegény szeretetét.

VIII.

DE KÖZÜLÜK LEGNAGYOBB A SZERETET

Szemben a változásokkal

28. „Az Egyház pedig hiszi, hogy Krisztus, aki mindenkiért meghalt és föltámadt, Szentleke által

világosságot és erőt ad az embernek, hogy megfelelhessen nagyszerű hivatásának.”[262] A *Gaudium et Spes* szavait elmélkedésünk témájára is vonatkoztathatjuk. Korunk különleges készítését, hogy a nő hivatását és méltóságát becsüljük meg, azzal a világossággal és erővel kell néznünk, amit Krisztus Szentlelke ad az embereknek: korunk sok változásnak alávetett embereinek is. Az Egyház „hasonlóképpen hiszi, hogy az egész emberi történelem kulcsát, központját és célját Urában és Mesterében találja meg”, és ez magára az emberre is vonatkozik; „ezenfelül az Egyház hirdeti, hogy az összes változás mögött sok minden van, ami nem változik, és mindezeknek végső alapja Krisztus, aki ugyanaz tegnap, ma és mindörökké.”[263]

Ezekkel a szavakkal jelöli meg az Egyház és a mai világ viszonyáról szóló konstitúció a követendő utat, ha a nő méltóságára és hivatására vonatkozó feladatokkal foglalkozunk a mai világ változó körülményei között. Ezekkel a változásokkal csak akkor foglalkozhatunk korrekt és helyes módon, *ha visszanyúlunk ahhoz az alaphoz, amely rendelkezésünkre áll Krisztusban, azokhoz az igazságokhoz és változatlan értékekhez, amelyeknek hűségese tanúja és mestere Ő maga.*[264] Minden más tárgyalási mód kétségekhez, sőt hamis vagy félrevezető eredményekhez vezethet.

Az asszony méltósága és a szeretet rendje

29. Az *Efezusi levél* imént tárgyalt része,[265] mely a Krisztus és az Egyház közötti viszonyt a vőlegény és a menyasszony kapcsolatával ábrázolta, utal a házasság intézményére is a *Teremtés könyvének* szavai szerint.[266] Összekapcsolja a házasságnak, mint kezdeti szentségnek igazságát a férfinak és a nőnek Isten képére és hasonlatosságára való teremtésével.[267] Az *Efezusi levélnek* ezzel a jelentős hasonlatával fény derül arra, *mi a nő méltósága* mind a Teremtő és megváltó *Isten*, mind az *ember* – a férfi és a nő – *szemében*. Isten örök tervében a nő az, akiben a szeretet rendje első gyökere számára talajt kapott a személyek teremtett világában. A szeretet rendje Isten belső életéhez, a szentháromságos élethez tartozik. Isten belső életében a Szentlélek a szeretet személye. A szeretet a teremtetlen ajándék, a Szentlélek által lesz a teremtett személyek számára ajándék. *Az Istenből eredő szeretet közöltetik a teremtményekkel:* „Isten szeretete kiáradt a szívünkbe a Szentlélek által, aki nekünk adatott.”[268]

A nő életrehívása a férfi mellé („hózzá hasonló segítőtárs”[269]) kettőjük egységében, a látható világban megadta azt a különleges képességet, hogy „Isten szeretete kiáradjon szívükbe”, a hózzá hasonlóknak teremtett ember szívébe. Amikor az *Efezusi levél* szerzője Krisztust vőlegénynek, az Egyházat pedig menyasszonynak nevezi, ezzel a hasonlattal megerősíti azt az igazságot is, hogy a nő menyasszony. A vőlegény az, aki szeret. A menyasszony viszontszeret: *befogadja a szeretetet, hogy viszontszeressen.*

Ha újra elolvassuk a *Teremtés könyvének* vonatkozó részét, de az *Efezusi levél* jegyesi szimbolikájával, meglátjuk azt az igazságot, mely döntőnek tűnik a nő meghívását és méltóságát illetően. *A nő méltóságát a szeretet rendje határozza meg, mely természete szerint az igazság és a szeretet rendje.*[270]

Szeretni csak személy képes, és szeretetet csak személytől kaphat. Ez létrendi (ontológiai) megállapítás, és ebből következik egy erkölcsi (etikai) jellegű állítás. A szeretet ugyanis az emberi személynek ontológiai és etikai szükséglete. A személyt szeretni kell, mert egyedül a szeretet felel meg neki, mint személynek. Így kell értelmezni a *szeretet parancsát*, mely már az Ószövetségben ismeretes volt,^[271] s amelyet Krisztus az evangéliumi étosz középpontjává tett.^[272] Így tűnik ki a szeretet elsősége, melyet Szent Pál a *Korintusi levélben* fogalmazott meg: „De legnagyobb közlünk a szeretet”.^[273]

Ennek a rendnek és elsőségnek a megállapítása nélkül nem adhatunk tökéletes és sajátos választ a nő hivatásának és méltóságának kérdésére. Ha azt mondjuk, hogy a nő szeretetet kap, hogy szerethessen, nem csupán vagy elsősorban a házasság sajátos jegyesi kapcsolatára gondolunk. Valami sokkal általánosabbról van szó, ami magában a női mivoltban, a személyek közötti vonatkozásokban rejlik, amely az emberek, férfiak és nők együttélésének és tevékenységének a legkülönbözőbb struktúráit adja. Ebben a széles és sokrétű összefüggésben *a nő mint emberi személy sajátos értéket*, ugyanakkor női mivoltában *konkrét személyt is jelent*. Ez általában és egyenként minden nőre érvényes, függetlenül attól a kulturális kerettől, amelyben él, és függetlenül szellemi, lelki és testi tulajdonságaitól, mint például a korától, képzettségétől, egészségi állapotától, munkájától, és attól is, hogy házasságban él-e vagy sem.

Az *Efezusi levél* tárgyalt részlete megengedi, hogy *a nőnek nőiessége folytán bizonyos „prófétaságot” tulajdonítsunk*. A vőlegény és a menyasszony hasonlata olyan szeretetről szól, mellyel Isten Krisztusban minden embert, minden férfit és minden nőt, szeret. De a bibliai hasonlat összefüggésében és a szöveg belső logikája szerint a nő az, aki ezt az igazságot, mégpedig a menyasszonyt nyilvánvalóan szemlélteti. A nőnek ebben a nőiességében jelentkező prófétai tulajdonsága a csúcstól Isten szűz Anyjában éri el. Róla állítható a legközvetlenebbül és a legteljesebben a szeretet rendjével – mely egy asszony által lép az emberek világába –, a Szentlélekkel való bensőséges kapcsolat. Az angyali üdvözetkor ugyanis Mária hallotta: „A Szentlélek száll rád”.^[274]

Küldetéstudat

30. A nő méltósága szorosan összefügg a szeretettel, amelyet nőiessége következtében kap, s ugyanakkor azzal a szeretettel is, amellyel ő maga viszontszeret. Így nyer megerősítést az emberi személyre és a szeretetre vonatkozó igazság. Ami a személy igazságát illeti, még egyszer vissza kell térnünk a II. Vatikáni Zsinat tanításához: „Az ember az egyetlen teremtmény a földön, akit Isten önmagáért akart, s teljesen csak akkor találhat önmagára, ha őszintén elajándékozza magát.”^[275] Ez minden emberre érvényes mint Isten képére teremtett személyre, a férfira ugyanúgy, mint a nőre. Ez az ontológiai tétel utal a személy hivatásának erkölcsi dimenziójára. *A nő csak akkor találhatja meg önmagát, ha másnak ajándékozza a szeretetet.*

Az asszonyt – ugyanúgy, mint a férfit – Isten már „kezdetből” fogva a szeretetnek e rendjében

teremtette és „helyezte el”. Az ősbűn ezt a rendet nem semmisítette meg és nem is foglalta el visszavonhatatlanul. Ezt a protoevangélium szavai igazolják.[276] Láttuk eddigi fejtegetéseinkben, *milyen egyedülálló helyet foglal el az asszony* a kinyilatkoztatás e kulcskérdésében. Ezen túlmenően hangsúlyt kapott, hogy ez az „asszony” bibliai értelemben mintakép lett, s megtalálható az ember és a világ eszkatologikus perspektívájában is *a Jelenések könyvében*. [277] Ő ott a „*napba öltözött asszony*”, lába alatt a hold, és tizenkét csillagból álló korona van a fején. [278] Mondhatjuk: a nő képviselője a dolgok egyetemességének, képviselője minden teremtett dolognak. Ugyanakkor „*fájdalommal szüli gyermekeit*,” [279] mint Éva, aki „*minden élők anyja*”. [280] Amiatt is szenved, hogy „*a szülni készülő asszony előtt*” [281] ott áll „*az a nagy sárkány, az őskígyó*” [282], akit a protoevangéliumból már ismerünk: a Gonosz, a hazugság és a bűn atyja. [283] Íme, az „*őskígyó*” odaállt, hogy „*elnyelje a fiát*”. [284] Ha ebben a szentírási szövegben Jézus gyermekségtörténetének képét látjuk, [285] a bibliai asszony példájában a rosszal és a Gonosszal a kezdettől a történelem végéig folytatandó harcot is láthatjuk. Ez a harc az emberért, az ember igaz javáért és üdvösségéért is folyik. Nemde a Szentírás az „*asszonyban*”, Évában-Máriában

föltárja, hogy az emberi történelem hatalmas és drámai harc minden emberért? Küzdelem, mely kimondja Istenre és az Ő emberre vonatkozó örök tervére a döntő „igen”-t vagy „nem”-et?

Ha az asszony méltóságát a szeretet tanúsítja, amelyet azért kapott, hogy ő maga viszont tudjon szeretni, úgy tűnik, az „asszony” bibliai ősmintája föltárja *a szeretet helyes rendjét* is, mely tulajdonképpen *meghatározza az asszony hivatását*. Itt a hivatás elsődleges és egyetemes jelentéséről van szó, mely sokféle alakban testesül meg a nő sokféle konkrét hivatásában az Egyházban és a világban.

Az asszony erkölcsi és lelki ereje szorosan összefügg annak tudatával, hogy Isten egész *különlegesen rábízta a férfit*, magát az embert. Természetesen Isten minden embert mindenkire és minden egyes emberre rábízott. De ez különös módon érvényes a nőre – éppen női mivolta miatt –, és meghatározza hivatását.

Az asszonynak e tudatából és megbízatásából merített erkölcsi erő mutatkozik meg sok nőalakban az Ószövetségben, Krisztus idejében, sőt a későbbi korokban egészen napjainkig.

E megbízatás tudatából lesz erős az asszony; és abból, hogy Isten mindig és mindenütt rábízta a férfit, még akkor is, ha társadalmilag hátrányos helyzetben van. Ez a tudat és ez az elsődleges hivatás ismerteti meg az asszonyt Istentől kapott méltóságával; s ez teszi őt erőssé és szilárdítja meg hivatását. Így válik az „*erős asszony*” [286] pótolhatatlan támasszá és szellemi erővé azok számára, akik az ő nagy lelki energiáiból merítenek. Családok és gyakran egész nemzetek köszönhetnek sokat ezeknek a „*tökéletes asszonyoknak*”.

Korunkban a tudomány és a technika eredményei el sem képzelt anyagi jóléthez juttattak

egyeseket, míg másokat az élet peremére taszítottak. Ez az egyoldalú fejlődés azt is kiválthatja, hogy lassanként kivész a gyöngéd emberiség, tudniillik a gyöngéd érzék a lényegileg emberi dolgok iránt. Éppen ezért a mi korunk várja annak az asszonyi „lelkületnek” a *megnyilvánulását*, mely mindig és minden körülmények között biztosítja az ember iránti érzéket: az érzéket az ember iránt, mert ember! S mert „a legnagyobb a szeretet”.^[287]

Ha figyelmesen végiggondoljuk az asszony bibliai mintaképét – a *Teremtés könyvétől a Jelenések könyvéig* –, megláthatjuk, miben áll a nő hivatása és méltósága, s világosan kitűnik, mi az, ami benne meg nem változhat és soha el nem veszítheti örök értékét, minthogy „mindezeknek végső alapja Krisztus, aki ugyanaz tegnap, ma és mindörökké”.^[288] Ha Isten az embert az asszonyra bízta, nemde azt jelenti ez, hogy *Krisztus tőle várja azon „királyi papság” terheinek viselését*, melyet Ő maga adott az embereknek gazdag ajándéknak?^[289] Ezt az örökséget Krisztus, az új és örök szövetség egyetlen főpapja, az Egyház jegyese a Szentlélek által szüntelenül aláveti az Atyának, hogy „Isten legyen minden mindenben”.^[290]

És akkor nyeri el majd végső teljességét ez az igazság: „a legnagyobb a szeretet”.^[291]

IX.

BEFEJEZÉS

„Ha ismernéd Isten ajándékát”

31. Jézus egyik csodálatos beszélgetésében azt mondta a szamariai asszonynak: „ha ismernéd Isten ajándékát”;^[292] ez az elbeszélés ugyanis megmutatja, hogy Krisztus milyen nagy figyelmességgel viseltetett minden nő hivatása és méltósága iránt, akiknek megengedte, hogy részt vegyenek messiási küldetésében.

Végükhöz közeledő megfontolásaink arra irányulnak, hogy megismertessék „Isten ajándékát,” melyet Ő, a Teremtő és Megváltó az asszonyra, minden asszonyra bíz. Az asszony ugyanis Krisztus Lelkében fölfedezheti női természetének tartalmát, s fölkészülhet az „őszinte önátadásra”, hogy ezáltal „megtalálja önmagát”.

Mária évében az Egyház hálát akar adni a Legszentebb Háromságnak „a nő misztériumáért” és minden nőért – mindazért amit a női méltóság megvalósított, „Isten nagy tetteiért”, amelyek az emberi generációk során őbenne és őáltala megvalósultak. Végül is, nemde egy asszonyban és általa történt meg az, ami a földön az emberi történelem legnagyobb eseménye: Isten megtestesülése?

Az Egyház tehát hálát ad az összes és minden egyes asszonyért: az édesanyákért, a leányokért,

a feleségekért, az Istennek szentelt szüzekért; az asszonyokért, akik odaadták magukat oly sok ingyenes szeretetet váró embernek; az asszonyokért, akik a családban őrzik az emberi személyt, az emberi közösség alapvető jelét; az asszonyokért, akik hivatásukat teljesítik, s akikre gyakran nehezedik szociális felelősség; az „erős” és „gyöngé” asszonyokért – valamennyiükért. Hálát ad azért, hogy Isten szívéből nőiességük teljes szépségében és gazdagságában erednek; hogy Isten örök szeretete veszi körül őket; hogy a férfiakkal együtt zarándokok ezen a földön, a földön, mely hazája az embereknek, s mely olykor „siralomvölgyé válik”; hogy a férfiakkal együtt *felelősséget vállalnak az emberi nem közös sorsáért*, a mindennapi gondokért és a végső rendeltetésért, mely a kimondhatatlan Szentháromság ölén Istenben az emberi család jövője.

Az Egyház hálát ad az asszonyi „*Lélek*” minden megnyilvánulásáért, mely megmutatkozott a történelem folyamán, minden népnél és nemzetnél. Hálát ad a Szentlélek minden ajándékáért, mellyel az asszonyok Isten népét gazdagították, minden győzelemért, melyet az asszonyok hitének, reményének és szeretetének köszönhet: hálát ad az *asszonyi életszentség minden gyümölcséért*.

Egyidejűleg az Egyház kéri, hogy „a Léleknek ezeket a megnyilvánulásait”,^[293] melyeket az örök Jeruzsálem leányai oly bőségben kaptak, ismerjék el és értékeljék, hogy az Egyház és a világ „közjavát szolgálják” napjainkban is. A „bibliai asszony misztériumán” elmélkedve az Egyház azért imádkozik, hogy minden asszony találja meg ebben a misztériumban önmagát és „legfőbb hivatását”.

Mária, aki „a hit, a szeretet és a Krisztussal való tökéletes egység rendjében az egész Egyházat megelőzi”,^[294] esdje ki mindnyájunk számára ezt a „gyümölcsöt” is a neki szentelt esztendőben, a Krisztus születésétől számított harmadik évezred küszöbén.

Ezzel a kívánsággal adjuk minden hívőnek, de különösen a nőknek, Krisztusban nővéreinknek, apostoli áldásunkat.

Kelt Rómában, Szent Péternél, 1988. augusztus 15-én, Mária mennybevételének ünnepén, pápaságunk tizedik évében.

II. János Pál pápa

Jegyzetek:

[1] AAS 58:13. (A Zsinat üzenete a nőknek 1965. december 8-án)

[2] GS 8, 9, 60.

[3] AA 9.

[4] Vö. XII. Pius: Az olasz keresztény társulatokból delegált nőkhöz szóló beszéd 1945. X. 21-én, AAS (37) 284; A katolikus nőszervezetek világszövetségének küldötteihez szóló beszéd 1952. VI.

24-én, AAS (44) 420; A katolikus nőszövetségek világuniójának XIV. nemzetközi kongresszusához intézett beszéd 1957. IX. 29-én, AAS (49) 906.

[5] Vö. XXIII. János: Pacem in terris enciklika.

[6] Avilai Szent Teréz egyházdoktorrá nyilvánítása 1970. IX. 27-én, AAS 62:590. Sziénai Szent Katalin egyházdoktorrá nyilvánítása 1970. X. 4-én, Ua., 673.

[7] AAS 65:284.

[8] VI. Pál: Insegnamenti XIV:1017. (Beszéd az Olasz nőcentrum nemzeti találkozásának résztvevőihöz, 1976. XII. 6-án)

[9] Vö. Redemptoris Mater enciklika 46.

[10] Vö. Ter 3,15; Jn 2,4; 19,26.

[11] LG 1.

[12] E „kezdetnek” bővebb antropológiai és teológiai kifejtése megtalálható a pápa „A test teológiájáról” 1979. IX. 5-től tartott szerdai beszédeiben.

[13] Ter 127.

[14] GS 22.

[15] 4,4.

[16] Ef 1,9.

[17] Vö. Ter 3,15.

[18] NAe 1.

[19] NAe 2.

[20] Vö. ApCsel 17,27.

[21] Vö. ApCsel 17,28.

[22] Vö. Zsid 1,1-2.

[23] Vö. DV 2.

[24] Vö Ef 1,9.

[25] Vö. Ef 2,18; 2Pt 1,4.

[26] Az egyházatyák szerint az Újszövetségben a Szentháromság első kinyilatkoztatása az angyali üdvözléskor történt. Egy Csodatévő Szent Gergelynek tulajdonított homíliában olvashatjuk: „Te (Mária) a Lélek legfelsőbb országában a fényben ragyogsz; benned megdicsőül az Atya, ki minden eredet nélkül való és beárnyékolta téged. Benned imádjuk a Fiút, kit test szerint szültél, ünnepelejük a Szentlelket, akinek hatására a nagy Királyt szülted. Teáltalad, óh malasztal teljes, a szent és egylényegű Háromságot megismerte a világ” W. homília az angyali üdvözlés ünnepén, PG 10,1169). Vö. Krétai Szent András: Mária üdvözlésére. PG 97:909.

[27] Lk 1,31–37.

[28] NAe 2.

[29] Vö. Jn 1,14.

[30] Vö. Mk 10,27.

[31] Az Isten anyjáról szóló tanítás sok egyházatyánál előfordul, az efezusi (DS 251) és a kalkedoni zsinat (DS 301) definiálta, s a II. Vatikáni Zsinat a Lumen gentium dogmatikus konstitúció VIII. fejezetében ismét kifejtette (52-69); vö. Redemptoris Mater enciklika 4, 31-32.

[32] Vö. Redemptoris Mater 7-11, és a 21. jegyzetben idézett patrisztikus szövegek.

[33] Lk 1,38.

[34] Mk 10,45.

[35] Vö. Iz 42,1; 49,3.6; 52,13.

[36] Jn 3,17.

[37] Vö. Redemptoris Mater 39-41.

[38] LG 36.

[39] Vö. SCh 153:72, 216. (Szent Ireneus: Adversus haereses V,6,1; V,16,2-3); PG 44:180. (Nisszai Szent Gergely: De hom. op. 16); 805. (Uő: In Cant. hom. 2.); CCL 38:17. (Szent Ágoston: In Psalmum 4,8)

[40] Ter 1,27.

[41] Ter 1,28.

[42] Vö. 2,18-25.

[43] PL 64:1343. (Manlius Severinus Boethius: Liber de persona et duabus naturis III.: „Persona est naturae rationalis individua substantia”, 'a személy értelemmel bíró egyedi magánvaló' – a ford.); vö. Aquinói Szent Tamás: Summa Theologiae I-II, 29, I.

[44] Vö. Ter 1,28.

[45] Vö. Ter 2,18–25.

[46] 2,18–25.

[47] 2,18–25.

[48] Vö. Ter 2,23.

[49] Ter 2,23.

[50] Az egyházatyák állítják a férfi és a nő Isten előtti alapvető egyenlőségét, vö. PG 12:878. (Órigenész: In Jesu nave IX,9); SCh 70:128. (Alexandriai Kelemen: Paidagogosz I,4); PL 38:334. (Szent Ágoston: Sermo 51,II,3.)

[51] Ter 2,20.

[52] Vö. Ter 1,28.

[53] Vö. Ter 2,24.

[54] Ter 1,28.

[55] Vö. Ter 1,26–27.

[56] Vö. Ter 2,18.

[57] Vö. 1Jn 4,16.

[58] A görög éthosz erkölcsöt, szokást, gondolkodást, cselekvésmódot jelent. A keresztény-vallásos világ-nézetten vagy világfelfogáson belül pedig azt az értékrendet jelöli, melyben a legfőbb érték Isten, valamint az ember üdve. Az éthosz tehát azaz emberi magatartás, cselekvési rend, mellyel a legfőbb értéket akarjuk elérni (a fordító).

[59] Nisszai Szent Gergely: „Isten a szeretet és maga a szeretet forrása. A nagy János így szól: 'Istentől van a szeretet' és 'Isten nem más, mint szeretet'. A Teremtő reánk is rányomta ennek bélyegét: mert így szól: 'Abból ismerik meg mindnyájan, hogy azén tanítványaim vagytok, ha egymást szeretitek'. Ha bennünk ez a kölcsönös szeretet híjával van, akkora képmás jegyei eltorzulnak.” (PG 44:137. De hom. op. 5.)

[60] 2,18-25.

[61] Jn 17,21-22.

[62] GS 24.

[63] Vö. Gal 4,4

[64] Vö. Zsid 1,1-2.

[65] Vö. Szám 23,19; Oz 11,9; Iz 40,18; 46,5; DS 806.

[66] 1Tim 6,16.

[67] Iz 49,14-15.

[68] Iz 66,13.

[69] Zsolt 131,2-3.

[70] Vö. Iz 42,14; 46,3-4.

[71] Oz 11,1-4; Jer 3,4-19.

[72] Jn 4,24.

[73] Mk 14,36.

[74] Ter 3,14-15.

[75] GS 13.

[76] Vö. Ter 2,18-25.

[77] 3. f.

[78] Ter 3,5.

[79] Diabolicus a görög „dia-balló” = 'megoszt, elválaszt, szétdobál' igéből

[80] Ter 3,1–5.

[81] Ter 3.

[82] 1Tim 2,13–14.

[83] Vö. Mt 19,17.

[84] Vö. Ter 3,17-19.

[85] Vö. Ter 3,16.

[86] Vö. Ter 3,19.

[87] Vö. PG 12:234. (Órigenész: In Gen. hom. 13,4); SCh 119:404. (Nisszai Szent Gergely: De Virg. 12); PG 44:1272. (Uő: De beat. VI.)

[88] GS 13.

[89] Ef 1,4-6.

[90] GS 24.

[91] Ter 3,16.

[92] 3,16.

[93] Vö. 1Jn 2,16.

[94] A IV. század atyái egyenesen az isteni törvényre hivatkoznak, kivéve amikor élesen reagálnak a nők továbbélő diszkriminációjára, amely az általános polgári törvényhozásban annak idején szokásban volt. Vö. PG 36:290. (Nazianzi Szent Gergely: Or. 37,6); PL 22:691. (Szent Jeromos: Ad Oceanum ep. 77,3.); 16:309. (Szent Ambrus: De instit. virg. III,16.); 38:735. (Szent Ágoston: Sermo 132,2.); 39:1711. (Sermo 392,4.)

[95] Ter 3,16.

[96] Vö. SCh 153:260. (Szent Ireneusz: Adv. haer. III,23,7); 211:462. (Ua.: V,21,1); PG 42:728. (Szent Epifánusz: Panar. III,2,78); CCL 40:1525. (Szent Ágoston: Enarrationes in Psalmos 103,4,6.)

[97] Jn 18,44.

[98] Vö. PG 6:709. (Szent Jusztinus: Dialogus cum Thryphone 100); 33:741. (Jeruzsálemi Szent Cirill: Catechesis 12,15); 55:193. (Aranyszájú Szent János: In Psalmum 44,7); 93:1464. (Hészükhiosz Hierosolymitanus: Sermo V. in Deiparam); PL 22:408. (Szent Jeromos: Epistola 22,21); 38:335. (Szent Ágoston: Sermo 51,2-3); 38:1108. (Sermo 232,2); CCL 2:904. (Tertullianus: De carne Christi 17); SCh 80:130. (Damaszkuszi Szent János: Hom. II. in dormitionem B. V. M.)

3.); 153:248. (Szent Ireneusz: Adv. haer. III,22,4.); 211:438. (Ua.: V,19,1); Newman, I. H.: A Letter to the rev. E. B. Pusey. London 1865; Scheeben: Handbuch der Katholischen Dogmatik. V/1:243; V/2:306.; LG 56.

[99] Ter 3,20.

[100] Vö. 2Kor 5,17.

[101] Gal 3,28.

[102] Gal 3,28.

[103] Ter 1,31.

[104] Ter 3,20.

[105] Vö. 1Kor 15,45.

[106] Zsid 4,15.

[107] GS 22.

[108] Vö. Zsolt 8,5.

[109] 3,16.

[110] Vö. PL 16:313. (Szent Ambrus: De instit. virg. V,33)

[111] Lk 1,49.

[112] Lk 1,32.

[113] Vö. Ter 3,1-5.

[114] Vö. Gal 4,4.

[115] Jn 4,27.

[116] Lk 7,39.

[117] Mt 21,31.

[118] Jn 2,25.

[119] Mt 19,3.

[120] Mt 19,7.

[121] Mt 19,8.

[122] Mt 19,6.

[123] Vö. Lk 13,11.

[124] Mk 1,30.

[125] Mk 5,27.

[126] Mk 5,34.

[127] Mk 5,41.

[128] Lk 7,13.

[129] Mt 15,28.

[130] Lk 8,1-3.

[131] Vö. Lk 15,8-10.

[132] Vö. Mt 13,33.

[133] Vö. Mt 25,1-13.

[134] Lk 21,1-4.

[135] Vö. még Lk 18,1-7.

[136] Lk 13,16.

[137] Lk 23,28.

[138] Vö. Jn 4,7-27.

[139] Lk 7,37-47.

[140] Vö Jn 8,3-11.

[141] Vö. Jn 2,25.

[142] Vö. Ef 1,1-5

[143] Vö. Jn 8,3-11.

[144] 8,3-11.

[145] Vö. Mt 19,3-9.

[146] Mt 5,28.

[147] Jn 4,14.

[148] Vö. Jn 4,24.

[149] Vö. Jn 4,26.

[150] Vö. Jn 4,39-42.

[151] Vö. Jn 11,5.

[152] Vö. Lk 10,38-42.

[153] Jn 11,21-27.

[154] Vö. Mt 15,28.

[155] Lk 7,47.

[156] Mt 26,6-13.

[157] Jn 19,25.

[158] Mt 27,55.

[159] Lk 23,27

[160] Mt 27,19.

[161] Mt 28,6.

[162] Vö. Mt 28,9.

[163] Vö. Mt 28,1-10; k 24,8-11.

[164] Vö. még Mk 16,9.

[165] Jn 20,16-18.

[166] Vö. PL 112:1574. (Hrabanus Maurus: De vita beatae Mariae Magdalenae XXVII: „Salvator... ascensionis suae eam (= Mariam Magdalenam) ad apostolos instituit apostolam”, 'az Üdvözítő... őt tette meg az apostolok számára feltámadása apostolává); Aquinói Szent Tamás: In Joannem Evangelistam expositio XX,III,6 („Az apostolok apostolává lett, mert azt a feladatot kapta, hogy az Úr feltámadását hírül adja az apostoloknak.”)

[167] Jo 3,1.

[168] Vö. ApCsel 2,17.

[169] Gal 3,28.

[170] Vö. ApCsel 2,11.

[171] Lk 1,31-34.

[172] Vö. k 1,34.

[173] GS 24.

- [174] Vö. Ter 2,24.
- [175] Ter 3,16.
- [176] Ter 4,1.
- [177] Ter 4,1.
- [178] Vö. Ef 3,14-15.
- [179] Zsid 10,5.7.
- [180] Lk 11,27-28.
- [181] Vö. Jn 4,24.
- [182] Vö. Jn 6,68.
- [183] Jn 1,12.
- [184] Vö. 2Kor 5,17.
- [185] Vö. Róm 8,19.
- [186] Jn 16,21.
- [187] Redemptoris Mater 18.
- [188] Vö. k 2,35.
- [189] Jn 16,22.
- [190] Mt 19,10.
- [191] Mt 19,12.
- [192] Vö. Mt 19,11.
- [193] Mt 19,11.12.
- [194] Lk 1,34.
- [195] Vö. Lk 1,27.
- [196] Vö. Lk 1,35.
- [197] Vö. II. János Pál: Insegnamenti V/1:1126, 1175. (Beszéd a szerdai kihallgatáson 1982. április 7, 21-én)
- [198] Vö. Jn 13,1.
- [199] Vö. 1Kor 6,17.
- [200] Vö. Mt 19,27.
- [201] Vö. Róm 8,4.
- [202] Mt 25,40.
- [203] Vö. ApCsel 2,11.
- [204] Gal 4,19.
- [205] Vö. 7,38.
- [206] Jn 19,10-12.
- [207] Vö. LG 63; SCh 45:74. (Szent Ambrus: In Lucam II,7); PL 16:326. (De instit. virginum XIV,87); 83:117. (Sevillai Szent Izidor: Allegoriae 139); PG 77:996. (Alexandriai Szent Cirill: Hom. 4)
- [208] Róm 8,29.
- [209] LG 63.
- [210] LG 64.
- [211] Uo.

[212] LG 64. - Mária és az Egyház viszonya az egyházatyák elmélkedésének és az egész keresztény ha-gyománynak állandó tárgya. Vö. Redemptoris Mater 42-44, 254-272. jegyzetek. továbbá SCh 70:186. (Alexandriai Kelemen: Paed. 1,6); PL 38:1012, 1018. (Szent Ágoston: Sermo 192,2; 195,2); 46:938. (Sermo 25,8); 54:211, 213. (Nagy Szent Leó: Sermo 25,5; 26,2); 92:330. (Beda Venerabilis: In Lc I,2); SCh 339:202. (Isac de Stella, Szent Bernát tanítványa így ír: „Mindkettő anya, mindkettő szűz; mindkettő ugyanattól a Lélektől... fogant... Ő (Mária) a test fejét szülte; ez (az Egyház) a fej testét adta. Mindkettő Krisztus anyja, az egyikük foganta őt a másik nélkül teljességgel. Ezért... amit szűz és anyaként az Egyházzal általánosan állítunk, jogosan elmondhatjuk Máriáról, a szűzről és anyáról egyénileg, és amit Máriáról, a szűzről és anyáról sajátosságosan mondunk, az a szűz és anya Egyházzal általában jogosan értelmezhető, és amit egy-ről a kettő közül mondunk, az különbség nélkül vonatkozik egyikre vagy a másikra. (Sermo 51, 7-8); SCh 45:74. (Szent Ambrus: In Lc II,7)

[213] Vö. Ter 3,15.

[214] 5,25-32.

[215] 2,18-24.

[216] Vö Ter 1,27; 2,24.

[217] Vö Oz 1,2; 2,16-18; Jer 2,2; Ez 16,8; Iz 50,1; 54,5-8.

[218] Iz 54,4-8.10.

[219] Ef 5,23-32.

[220] Vö. Jn 3,27-29.

[221] Vö. Mk 2,19-20.

[222] 2Kor 11,2.

[223] Ef 5,25.

[224] Iz 54,5.

[225] Ter 2,24; Ef 5,31.

[226] Ef 5,27.

[227] Vö. Ef 5,22-23.

[228] Vö. Ef 5,21.

[229] Vö. Ef 5, 25.

[230] Vö. Kol 3,18; 1Tesz 3,1-6; Tit 2,4-5; Ef 5,22-24; I Kor 11,3-16;14,33-35; 1Tim 2,11-15.

[231] Gal 3,28

[232] Iz 54,5.

[233] Jn 3,16.

[234] Vö. Ef 5,23.

[235] Jn 15,13.

[236] Gal 3,28.

[237] Vö. Gal 4,19.

[238] Vö. 1Jn 4,19.

[239] Jn 13,1.

[240] Vö Lk 13,16.

[241] Mt 22,16.

[242] Lk 22,19; 1Kor 11,24.

[243] Jn 20,23.

[244] Vö. k 22,19-20.

[245] Jn 13,1.

[246] Vö. AAS 69:98. (Hittani Kongregáció: Inter insigniores deklaráció a nők szolgálati papságáról 1976. okt. 15-én)

[247] Vö. Róm 12,1.

[248] LG 10; vö. 1Pt 3,15.

[249] Vö. 1Pt 2,9.

[250] LG 10.

[251] LG 18–29.

[252] Róm 5,5.

[253] Vö. Ef 5,27; LG 65; Redemptoris Mater 2-6.

[254] L'Osservatore Romano, 1987. dec. 23. (II. János Pál pápa beszéde a római kúria bíborosaihoz és prelátusaihoz 1987. december 22-én: „Ez a máriás jelleg éppen olyan – hacsak nem még inkább – alapvető és meghatározó az Egyházra, mint az apostoli és Péter által belevéselt karakter, amellyel a legmélyebben össze van kapcsolva... a máriás viszony az Egyházban megelőzi a péteri jelleget, habár a legszorosabban összefügg vele és kiegészítik egymást. Mária, a szeplőtelen megelőz mindenki mást, természetesen Pétert és a többi apostolt is. Nem csupán azért, mert Péter és a többi apostol a bűn terhe alatt született emberi nemhez és az Egyházhoz tartoznak, amely 'megszentelődött bűnösökből áll', hanem azért is, mert az ő hármias hivataluk célja nem más, mint az Egyháznak a szentség ama példájára formálása, amely Máriában már kiformalódott és példaképpé lett. Amint helyesen állapítja meg korunk jeles teológusa: Mária az „apostolok királynéja” anélkül, hogy apostoli hatalommal rendelkezne. Ő másféle és több érték birtokosa (H. U. von Balthasar: Neue Klarstellungen).

[255] Vö. ApCsel 2,17.

[256] Vö. Róm 16,1.

[257] Vö. 2Tim 4,19.

[258] Vö. Fil 4,2.

[259] Vö. Róm 16,6.12.

[260] Vö. 2Tim 1,5.

[261] Vö. Péld 31,10.

[262] GS 10.

[263] Uo.

[264] Vö. Jel 1,5.

[265] Ef 5,21-33.

[266] Vö. Ter 2,24.

[267] Vö. Ter 1,27; 5,1.

[268] Róm 5,5.

[269] Ter 2,18.

[270] Vö. CCL 50:284. (Szent Ágoston: De Trinitate VIII, VII,10-X,14.)

[271] Vö. MTörv 6,5; Lev 19,18.

[272] Vö. Mt 22,36-40; Mk 12,28-34.

[273] Vö. 1Kor 13,13.

[274] Lk 1,35.

- [275] GS 24.
[276] Vö. Ter 3,15.
[277] Vö. Ter 3,15.
[278] Vö. Jel 12,1.
[279] Jel 12,2.
[280] Ter 3,20.
[281] Vö. Jel 12,4.
[282] Vö. Jel 12,9.
[283] Vö. Jn 8,44.
[284] Vö. Jel 12,4.
[285] Vö. Mt 2,13.16.
[286] Vö. Péld 31,107.
[287] 1Kor 13,13.
[288] GS 10.
[289] 1Pt 2,9.
[290] 1Kor 15,28; LG 36.
[291] 1Kor 13,13.
[292] Jn 4,10.
[293] Vö. 1Kor 12,4.
[294] LG 63.